

[DISTINCTIO SEPTIMA

QUAESTIO UNICA

UTRUM MALUS ANGELUS NECESSARIO VELIT MALE]

100. | Circa distinctionem septimam quaero utrum^a malus angelus ne- 1
111 | cessario velit male¹.

Quod non:

2

Iac. 2: *Daemones credunt et contremiscunt*; isti autem, ut videtur, sunt actus boni; ergo etc.².

Praeterea, in eis manet imago, secundum illud Ps.: *In imagine per-* 3
10 *transit homo*³ etc.: in hoc ergo sunt capaces Dei et participes eius (in hoc enim est imago Dei in anima «quo capax Dei est et particeps eius esse potest», secundum Augustinum XIV *De Trinitate* cap.

1* ^a Loco Circa – utrum *textus interpolatus*: «Supra dictum est»^{1*}. Circa istam distinctionem septimam, in qua Magister agit de confirmatione bonorum et obstinatione malorum^{2*}, quaeritur unum, utrum scilicet.

APSVZBNYOQ(γμν)

4 adnot. Dist. 7 A¹ et alii 4 et 1^a-3^a: Circa — utrum (4) = APSVZBNYOγμν Supra (1^a) — scilicet (3^a) Qv 7 2] spat. vac. S om. A | autem om. AYOQ | ut videtur post boni (8) AYOQ 8 ergo etc. om. YO | etc. om. Q 9 imago] add. Dei PN 9-11 secundum — imago om. Z 9-10 pertransiit S 10 homo om. BO | etc. om. Q | capaces Dei] D. c. Y | participes] post eius YQ particeps P | eius] add. esse possunt A 10-11 in hoc enim] quia Y nam Q 11 est] post Dei¹ P²V post anima S. om. P²B 11-12 est¹ — potest post 8 (13) YQ | imago — potest post 8 (13) O 11 est¹ — anima] a. (et sequitur spat. vac. unius cm. in Y add. eo Q) imago Dei e. YQ | Dei in om. O | Dei² post particeps Q | est² om. AYOQ | particeps in corr. O² 12 eius om. Z²YOQ | esse potest] p. e. Q | secundum Augustinum om. YO | De Trinitate] Trinitatis PZBNYO Civitatis S | cap. om. ZYO

F 7 Iac. 2, 19: «Tu credis quoniam unus est Deus? Bene facis; et daemones credunt et contremiscunt!». 9-10 Ps. 38, 7: «Verumtamen in imagine pertransit homo; sed et frustra conturbatur: thesaurizat et ignorat cui congregabit ea». 12 AUGUST., *De Trin.* XIV c. 8 n. 11 (CCL 50A, 436; PL 42, 1044): «Eo quippe ipso imago eius est quo eius capax est eiusque esse particeps potest».

T ¹ Cf. DUNS SCOTUS, *Lectura* II d. 7 q. un.; Rep. II A d. 7 q. 1-3. ² Cf. BONAV., *Sent.* II d. 7 pars 1 a. 1 q. 2 arg. 1 in opp. (II 178b); THOMAS, *Sent.* II d. 7 q. 1 a. 2 arg. 4 (ed. Parmen. VI 446a). ³ Cf. THOMAS, *De veritate* q. 22 a. 6 arg. 2 (XXII¹ 626b).

^{1*} Cf. LOMBARDUS, *Sent.* II d. 7 c. 1 (SB IV 359). ^{2*} Cf. *ibid.*

8); non possunt autem Deum capere nec participes eius fieri, nisi per actum bonum; ergo in illis possunt esse actus boni.

- 4 Praeterea, Dionysius 4 *De divinis nominibus*: 'In daemonibus 15 manent naturalia integra', ergo liberum arbitrium integrum; sed «'posse peccare' non est libertas nec pars libertatis», secundum Anselmum *De libero arbitrio* cap. 1^{4b}; igitur habent libertatem arbitrii quantum ad illud ad quod⁵ est per se, quod est 'bene velle': igitur possunt bene velle⁶. 20
- 5 Praeterea, nullus intellectus est ita aversus a primo principio quin [2] possit cogitare aliquod verum, quia prima principia omni intellectui sunt vera ex terminis; igitur nulla voluntas est ita aversa ab ultimo fine quin possit velle ultimum finem⁷. Consequentia patet per illam

^b Sequitur textus interpolatus: 'Liberum arbitrium est potestas servandi rectitudinem propter se'^{3a}.

APSVZBNYOQ(γμν)

13 possunt autem] a. p. O | particeps PB' | participes eius fieri] ipso participare Q | fieri] esse Y | nisi om. O' 14 illis] hoc A | illis — boni] actibus bonis possunt esse (e. om. Q) YQ | esse actus boni om. O 15 Praeterea] Item A | Dionysius = APVN edd. | De om. O 16 naturalia] add. natura Y 17 non] nec PZ | nec] sed Q | secundum] praem. quia V 17-18 Anselmum] Augustinum V add. I PNQ add. III Y 18 cap. 1] libro paenultimo cap. 33 V om. O | 1 = Q 10 μν 23 Y 33 γ spat. vac. S paenultimo APZBN | igitur] ideo Q | habent] post libertatem Y habuit ZO* 19 ad² om. P'NYQ | quod¹ om. O' | quod est²] scilicet Q om. P'N | bene] unum V 19-20 igitur — velle om. S 20 possunt] potest habere Y 21 Praeterea] Item AY | adversus SVZBO | a primo principio = PN; ¶ sign. Vacat (quod deinde cancellat) N² 22 cogitare] cognoscere VN² intelligere YQ | prima principia] prin. pri. V 23 sunt vera] ante omni (22) AYO v. s. B s. nota V s. nota sive v. ante omni (22) Q | ex terminis om. YOQ | est] erit YQ adversa SBO 24 posset A

4'-5' Liberum — se = VYQ edd. 4' Liberum add. enim Q edd.

F 15 Ps.-DIONYSIUS, *De div. nom.* c. 4 (*Dionysiaca* I 281-282; PG 3, 726): «Non igitur mala est daemonum tribus, secundum quod est secundum naturam...; et data ipsis angelica dona, nequaquam ipsa mutata esse dicimus, sed sunt et integra et splendidissima, quamvis ipsi non vident, claudentes ipsorum boni-inspectivas virtutes» 17-18 ANSELMUS, *De libertate arb.* c. 1 (ed. SCHMITT I 209; PL 158, 491): «Potestas ergo peccandi... nec libertas est nec pars libertatis».

T ⁴ Loco «1» fere omnes codices erronee habent «paenultimo» vel aliter; error ex compendio male lecto provenit. ⁵ supple: libertas arbitrii. ⁶ Cf. THOMAS, *De veritate* q. 24 a. 10 arg. 14 et arg. 10-11 (XXII³ 704b). ⁷ Cf. ibid. arg. 9 (p. 704ab); *De malo* q. 16 a. 5 arg. 21 (XXIII 304a); RICHARDUS DE MEDIAV., *Sent.* II d. 7 princ. 2 q. 1 arg. 5 (II f. 30rb): «Item, nullus est intellectus qui ita adhaereat falso, quin possit reduci in cognitionem veri; ergo, a simili, nullus est affectus qui ita adhaereat malo, quin possit reduci in debitum amorem boni».

⁸ ANSELMUS, *De libertate arb.* c. 3 (ed. SCHMITT I 212; PL 158, 494). — Pro hoc textu interpolato cf. DUNS SCOTUS, *Rep.* II A d. 7 q. 1-3.

25 similitudinem Philosophi II Physicorum et VII Ethicorum: 'Sicut principium in speculabilibus, sic finis in moralibus'⁸. – Probatur etiam aliter consequentia, quia 'omnis malus, ignorans' (III Ethicorum); ergo non est malitia in voluntate sine errore in intellectu⁹. Igitur ubi non potest intellectus excaecari circa obiectum aliquod intel-
30 ligibile, ibi nec voluntas poterit obliquari circa idem ut appetibile vel amabile.

Praeterea, si necessario male volunt, et semper sunt in actu vo- 6
lendi (quia non habent aliquod impedimentum), – ergo semper male

APSVZBNYOQ(γμν)

25 II — Ethicorum] VII (in corr. O²) Eth., II Physicorum O II Eth. et IV Physicorum YQ
26 sic] ita Q 26-27 Probatur — consequentia] Conseq. (Et Q' om. Q¹) prob. etiam (p. e.]
e. p. AO) aliter (a. om. Q) AYOQ 27 malus] add. est N²YQ 27-28 III Ethicorum] II
Eth. Q om. O add. cap. 3 V² 28 ergo] ideo Y | in intellectu] intellectus A om. Y 29 in-
tellectus ante non Q | excaecari] exerceri A | aliquod] ante obiectum O om. YO 30 ibi] spat.
vac. O | nec voluntas] v. non Q | poterit] post obliquari Y om. O | idem ut om. A 30-31 ut
— amabile om. OQ 31 vel amabile om. V 32 Praeterea] Item A | necessario] post vo-
lunt Q rep. post et A | semper] add. et necessario (sed pon. signum attentionis ∴ B²) B 33 ali-
quod] om. Y add. bonum V 33-34 male volunt] v. m. S

F 25 ARISTOT., *Physica* II t. 89 (B c. 9, 200a 15-16); *Eth. Nic.* VII c. 12 (AL XXVI³ 287; H c. 9, 1151a 16-17). Textus utriusque auctoritatis cf. supra d. 6 ad lin. 358-360. 27-28 ARISTOT., *Eth. Nic.* III c. 3 (AL XXVI³ 181; Γ c. 2, 1110b 28-30): «Ignorat... omnis malus quae oportet operari et a quibus fugiendum; et propter tale peccatum, iniusti et universaliter mali fiunt».

T ⁸ Cf. HENRICUS GAND., *Quodl.* I q. 16 in corp. (AMPh s. 2, V 100): «Sicut intellectus naturaliter inhaeret primis principiis scibilibus, apprehensis, nec potest ab eis dissentire, — ita et voluntas ultimo fini, ut non possit ab ipso resilire quin de necessitate velit ipsum; finis enim se habet in operativis sicut principium in speculativis, ut dicitur II Physicorum et VII Ethicorum».
⁹ Cf. ibid. XII q. 27 arg. 2 (AMPh s. 2, XVI 158): «Item, secundum Philosophum 'omnis malus est ignorans'... Prius est ergo esse ignorantem, quam esse malum». — Haec sententia (lin. 28), quatenus simplicem concomitantiam seu simultatem inter errorem intellectus et malitiam voluntatis exprimit, quaeque saepius et a pluribus mediae aetatis scriptoribus «propositio magistralis» appellatur, inter an. 1285-1286 tamquam vera a Parisiensibus magistris concessa est; iidem autem insolutam reliquerunt controversiam 'utrum error intellectus sit causa malitiae in voluntate, an malitia voluntatis sit causa erroris seu excaecationis in intellectu'. Cf. AEGIDIUS ROM., *Quodl.* I q. 19 in corp. (f. 11vb): «Quidam enim volunt quod semper praecederet error rationis ad hoc quod esset malitia in voluntate; unde dicebant quod non esset voluntas mala nisi sit prius intellectus errans. Sed cum hoc Parisius ventilaretur, placuit doctoribus ibidem existentibus quod non oporteret errorem praecedere in intellectu ad hoc quod esset malitia in voluntate; concedebant tamen quod semper malitiam voluntatis concomitatur in nobis aliqua caecitas intellectus»; HENRICUS GAND., *Quodl.* X q. 9 ad 1° tertii arg. (AMPh s. 2, XIV 245-249). — De re cf. HOCEDEZ E., *La condamnation de Gilles de Rome*, in *Recherches de théologie ancienne et médiévale* 4 (1932) 35-58. Cf. etiam n. 89.

volunt et ita in infinitum augent malitiam suam; sed si ex lege iustitiae divinae augmento culpa correspondet augmentum poenae, ergo 35 in infinitum cresceret poena eorum; ergo numquam erunt in termino¹⁰. Sequitur etiam aliud inconueniens, quod pari ratione posset augeri caritas in bonis si in istis posset augeri malitia¹¹, et ita sequitur quod boni numquam essent in termino beatitudinis sicut nec mali in termino malitiae; igitur etc. 40

- 7 Praeterea^c, 'nullum violentum est perpetuum' (I *Caeli et mundi*), quia est contra inclinationem eius cui inest, – et ideo si ipsum sibi dimittatur, redit ad oppositum illius (sicut aqua si sibi dimittatur, redit ad frigiditatem); sed malitia est contra naturam, secundum D a -

^c Adnotatio interpolata: Hic^{4*} deficit solutio istius argumenti^{5*}.

6*

APSVZBNYOQ(γμν)

34 ita om. Q | augent] auferent O agent N' | sed om. S | si = AP(om. P²)SN 34-35 ex — divinae] ex divina iustitia post correspondet (35) YO secundum iustitiam divinam post culpa (35) Q 35 correspondet] in corr. P² correspondeat SN | ergo] sibi igitur V 36 crescit YQ 37 termino] add. malitiae, quod est inconueniens O² 37-40 Sequitur — termino om. Y 37-38 posset augeri¹] post bonis (38) V poterit a. O semper augmentaretur N² om. N' 38 caritas] semper in infinitum Q | in bonis] ante posset (37-38) A b. ante posset (37-38) OQ | si] sed SQ | posset] possit V 39 numquam] non O | essent] erunt AV erant O om. Q 40 mali] ipsi AO | igitur etc.] quod est inconueniens AYOQ 41-46 Praeterea — voluntati post textum n. 4 μ 41 Praeterea] Item A | est om. AYO | perpetuum om. A 42 quia] quod A' | inest] est Q' | ipsum] illud YOQ | sibi] post dimittatur¹ (43) AYOQ cui S 43 redit] reddit SO | si] ante aqua N rep. ante aqua V | sibi] post dimittatur² Y igitur B 43-44 redit] reddit O

6* Hic — argumenti = O²

F 41 ARISTOT., *De caelo* I t. 15 (A c. 2, 269b 6-10); insuper II t. 18 (B c. 3, 286a 17-18): «Nihil enim praeter naturam [est] sempiternum»; t. 96 (c. 14, 296a 32-33): «Non [est] possibile sempiternum esse, violentum existentem et praeter naturam». 44-45 DAMASC., *De fide orth.* c. 18 [II c. 4] (FIP t. s. VIII 75; PG 94, 874-875); c. 44 [II c. 30] (p. 161-162; col. 971-975); c. 26 [II c. 12] (p. 114-115; col. 923); c. 93 [IV c. 20] (p. 355-357; col. 1195-1198).

T ¹⁰ Cf. THOMAS, *Sent.* II d. 7 q. 1 a. 2 arg. 5 (ed. Parmen. VI 446a); RICHARDUS DE MEDIAV., *Sent.* II d. 7 princ. 2 q. 2 arg. 2-3 (II f. 30vb). ¹¹ Cf. HENRICUS GAND., *Quodl.* XII q. 7 in corp. (AMPh s. 2, XVI 245).

^{4*} scil. in fine istius dist. 7. ^{5*} Reapse nihil deficit, sed Duns Scotus ad hoc sextum argumentum (n. 7), permutato ordine, respondet statim post responsionem ad tertium, – cf. infra n. 79-85 (ad tertium arg.), n. 86-87 (ad sextum arg.), deinde n. 88-93 ad quartum et quintum. Error adnotatoris provenit ex erroneis adnotationibus marginalibus eiusdem codicis, positae prope responsiones ad argumenta; ibi enim sic adnotatur: «Ad quartum» (pro arg. sexto), «Ad illud de simili» (pro arg. quarto), «Ad quintum» (pro arg. quinto). Cf. praedictae adnotationes pro singulis argumentis in appar. lect. var., infra sub numeris praedictis.

45 m a s c e n u m ; ergo non est perpetua. Non igitur necessario inest voluntati¹².

Ad oppositum:

8

In Ps.: *Superbia eorum qui te oderunt, ascendit semper*; sed hoc non potest intelligi intensive, quia ita non esset aliquod malum intensive
50 quo non esset maius malum; ergo debet intelligi extensive, et ita semper peccant¹³.

[I. – AD QUAESTIONEM

A. – OPINIONES ALIORUM]

[3] Hic ponitur duplex causa¹⁴ continuationis malitiae in eis.

9

55 P r i m a sic: appetitus proportionatur suae apprehensivae, a qua movetur sicut mobile movetur a movente; angelus autem apprehendit immobiliter, sine discursu, quia per intellectum¹⁵, – homo mobiliter, discurrendo per rationem, in qua viam habet discurrendi ad utrumque oppositum. Voluntas igitur angeli immobiliter adhaeret
60 post primam apprehensionem completam, voluntas etiam hominis –

APSVZBNYOQ(γμν)

45 ergo] ideo Q | Non igitur] Ig. non BYO Et per consequens non Q | necessario] perpetuo V 47 Ad oppositum] Opp. AYO Contra Q 48 In om. YO | oderunt — semper] o. etc. ZBNO etc. V add. etc. P | sed om. O 48-49 hoc non potest] iste ascensus n. debet Q 49 quia — intensive¹ om. Z 49-50 quia — malum om. P²N² 49 quia] add. hoc A⁺ add. tunc non esset ita magna quin posset esse maior et O | ita] post esset A post malum N² tunc Q | intensive²] intensum N² 50 quo non esset] quod n. posset esse N² | malum om. N²Q | debet] oportet V | et] etiam V⁺ 51 peccat Q 54 dupliciter S | causa] via Q | continuationis] confirmationis A consummationis SY 55 adnot. Opinio Thomae, parte prima S² | proportionatus Y 56 movetur a movente] motori OQ spat. vac. Y | autem om. YOQ 57 discursu] add. homo mobiliter cum discursu P² | homo] add. autem Q 57-58 mobiliter] movetur AVY movebitur B mortaliter O 58 discurrendo] quia Q | rationes P | viam habet] h. v. Q | ad] per YOQ 59 Voluntas igitur] Ig. vol. Q 60 post] per AVZN | primam] falsam S⁺ | voluntas in ras. P¹ | etiam] post hominis O autem (in ras. P¹N²) P¹N²Q

F 48 Ps. 73, 23. 55-66 THOMAS, *Summa theol.* I q. 64 a. 2 in corp. (V 141b).

T ¹² Cf. THOMAS, *De veritate* q. 24 a. 10 arg. 1-2 (XXII¹ 703ab). ¹³ Cf. RICHARDUS DE MEDIAS., *Sent.* II d. 7 princ. 2 q. 1 in corp. (II f. 30va): «Diabolus ita perfecte habitatus est in superbia et ita intense, quod eius superbia amplius intendi non potest, quamvis semper extendatur, – et sic expone illud Ps.: 'Superbia eorum qui te oderunt, ascendit semper'». ¹⁴ Una, scil. 'immobilitas potentiae apprehensivae', iuxta Thomam (n. 9), – altera, scil. 'perfecta libertas voluntatis', iuxta Henricum (n. 10-11). ¹⁵ Cf. THOMAS, *De veritate* q. 24 a. 10 in corp. (XXII¹ 707a): «[Angeli] rationem non habent, sed intellectum».

secundum volitionem sequentem rationem – adhaeret mobiliter. Et ideo licet voluntas angeli, antequam firmasset se per volitionem completam, fuisset mobilis ad opposita (alioquin non potuisset indifferenter peccasse vel meruisse), tamen post primam electionem immobiliter adhaesit ei quod elegit: et ita radicaliter – ex immobilitate 65 cognitivae – factus est bonus impeccabilis et malus impenitens.

- 10 Alia via ponitur sic, quod voluntas quanto perfectior, tanto perfectius se immergit in volibile. Separata a corpore, qualis est angelica, est omnino perfecte libera, – nostra autem, corpori corruptibili coniuncta, habet libertatem deminutam¹⁶; et ideo licet nostra ha- 70 beat libertatem, illa tamen maxime habet eam, quae est omnino separata a corpore. Voluntas etiam nostra, « existens in corpore incorruptibili »¹⁷, immobiliter se immergit in obiectum ita ut ab illo resilire non possit.
- 11 Modus autem assignatur ex illo Prov. 18¹⁸: *Peccator, cum in profun-* 75 *dum venerit, contemnit.* Quando igitur est voluntas perfecte libera

APSVZBNYOQ(γμν)

61 secundum volitionem] s. voluntatem (v.) volitionem P² PZB post v. (v.) primam O) completam O²Q | mobiliter] ante adhaeret V immobiliter AP²ZN² 62 ideo] ita Y | licet om. P²N² | firmaret V 64 tamen] cum P² | post] per Y | electionem] rationem Y² apprehensionem Z praem. apprehensionem et B not. vel: apprehensionem P² 65 eligit O | ita om. O² | radicaliter rescr. O² 66 et malus impenitens] om. P² add. et peccabilis AP²VZBN | impenitivus O 67 adnot. Opinio Henrici, Quodlibet IX S² | Alia] Secunda V | via — sic] ponitur v. s. Y v. est Q | quod] quia BO 68 perfectius se] se p. O | immergit] iniungit AY | volibili P²SBYQ | Separata] Separato (!) Y praem. Voluntas (add. vero V) VQ Sep. autem PNO² om. O² 68-69 qualis est angelica om. P²N² 69 est = N²OQ edd. quae e. N² rel. | autem om. O 70 coniuncta ante corpori (69) AYOQ | libertatem = P²(in ras.)O edd. bonitatem rel. | et — nostra om. O | ideo] ita Y 71 liberalitatem Y | illa post eam A | illa tamen maxime] t. i. m. Y m. t. i. V | tamen maxime] m. t. A | maxime habet eam] m. h. libertatem post corpore (72) Q | habet eam om. SVY | omnino om. YQ 72 nostra] add. separata vel (v. om. V) VYQ add. vel (non O²) O | existens] add. autem O² 72-73 incorruptibili = Vμν corruptibili (add. vel etiam separata P²) rel. γ 73 immergit] immergerit S ingerit Q | obiectum = VYO mobili S obiecto (add. volibili B) rel. edd. | ita om. YO 75 Modus] Minor PZ Ratio B | autem om. VYOQ | assignatur] probatur PZN | illis S | 18 = γ 8 APZBN spat. vac. Q om. rel. μν 75-76 profundum] profundis V add. peccatorum P²Y 76 Quando in ras. Z² | igitur om. Q | est om. O²(post voluntas)

F 67-81 HENRICUS GAND., *Quodl.* VIII q. 11 in corp. (f. 323X). 75-76 Prov. 18, 5: «Impius, cum in profundum venerit peccatorum, contemnit».

T ¹⁶ Cf. HENRICUS GAND., *Summa* a. 45 q. 3 in corp. (II f. 18E-F). – Loco «libertatem» fere omnes codices erronee habent «bonitatem». ¹⁷ Haec sunt ipsamet verba Henrici. ¹⁸ Loco «18» codices tradunt «8».

praecedente perfecta electione, efficaciter currit in volitum, ponendo ibi finem; veniens autem ad obstaculum synderesis, non insistit sed contemnendo impingit in¹⁹ illam, et retunditur ut se retrahere nec velit nec possit velle: ut, si ferrum impingatur ossi, retunditur, – nec retrahi potest, nec eadem virtute qua immittitur nec maiore.

[B. – IMPROBATIO OPINIONUM SIMUL]

- [4] Contra conclusionem in qua conveniunt istae duae opiniones²⁰, 12 videtur esse auctoritas Augustini *De fide ad Petrum*, ubi sic ait:
 85 « Si possibile esset ut humana natura, postquam a Deo aversa bonitatem perdidit voluntatis, ex se ipsa rursus eam habere potuisset, – multo possibilis hoc haberet natura angelica, quae quanto minus gravatur terreni corporis pondere, tanto magis hac esset praedita facultate » etc. – Arguitur ergo sic: si voluntas humana ex se posset redire ad iustitiam, multo magis voluntas angelica; igitur nec illa²¹

APSVZBNYOQ(γμν)

77 praecedente perfecta electione] e. perf. pr. V | perfecte B | efficienter O | currit] post volitum ZB om. S | ponendo] proponendo Q 78 autem om. SVYOQ 79 contendendo O | in = AV et in (in) ita Y) *rell. edd.* | illam] istam O | et = A etiam P² *rell. (om. S) edd.* | retundatur V 79-80 ut — retunditur om. P² 79 se retrahere] sese trahere A | nec] non NY 79-80 velit nec om. S 80 ut] in ras. O *adnot.* Exemplum eorum B² | retundatur A | 81 nec] om. Y | qua] qui (!) S | nec²] *add.* a Y 83 in qua conveniunt] quam tenent PVZBN in q. communicant Y | istae] illae SYO | duae om. V 84 auctoritas Augustini] Augustinus VYQ | Petrum] *add.* cap. 5 ZBQ *add.* 5 cap APN *add.* 5 Y | sic] post ait AOQ om. PN 85 impossibile Y | esset] est B | ut] in Z | humana] una Q om. Y | postquam — aversa] quae O *add.* quae ZB *add.* est quae PN | adversa S 86 perdidit] ante bonitatem (85-86) Q post voluntatis A | ex se ipsa] om. S *add.* et A | rursus eam] post potuisset O tamen Y 87 possibilis] *comp.* Y potius O | hoc] hic B haec O om. Y 88 corporis pondere] p. c. A ponderis corpore O | tanto om. PSZBN | hac] haec O hanc S om. V | esset] est post praedita N esse S om. P² 88-89 praedita facultate] p. fecunditate APSZBN om. O² 89 etc.] et hoc habere posset etc. P²ZB om. P²NYOQ | ergo] etiam V | ex se om. YOQ 89-90 redire] reduci A 90 iustitiam] *add.* igitur AYOQ | voluntas] post angelica V natura Y om. N² | angelica om. P²N² | nec] post illa Q *rep.* ante igitur S² nunc potest Y | illa] ista PN

F 84 Potius FULGENTIUS, *De fide ad Petrum* n. 34 [c. 3 n. 34] (CCL 91A, 733-734; PL 40, 764): [Pars finalis textus] «... esset praedicta facultate. Sed ostendit Deus unde bona voluntas hominibus detur, quam sic amiserunt angeli cum haberent, ut amissam deinceps habere non possint».

T ¹⁹ Loco «in» fere omnes codices tradunt «et in»; agitur de duplici lectione compendii.
²⁰ scil. quod impossibile sit angelum peccantem poenitere. ²¹ id est: 'igitur illa (scil. voluntas angelica) nec'.

propter immobilitatem suae potentiae cognitivae (qualis non est cognitiva²² voluntatis nostrae)²³ nec propter plenam libertatem eius (ex hoc quod separata est a corpore)²⁴ est impossibilis redire ad iustitiam postquam peccavit, immo – secundum eum²⁵ – magis possibilis quam nostra.

95

13 Praeterea, contra conclusionem istam communem arguo.

Primo sic: non tantum voluntas angeli damnati est obstinata, sed etiam voluntas hominis damnati (et oportet utriusque assignare causam communem, secundum quod videtur Augustinus dicere *De fide ad Petrum* paulo post litteram prius allegatam²⁶, ubi vult quod sit una causa communis quare Deus simul iudicabit spiritus humanos et angelos damnatos, – et idem videtur velle *De civitate Dei*²⁷); sed neutra illarum causarum²⁸ potest poni causa obstinationis hominis damnati; ergo nec aliqua angeli.

APSVZBNYOQ(γμν)

91 immobilitatem] mobilitatem Y nobilitatem ASB | suae] suam V | potentiae om. ZB | cognitivae] comp. O² | est] add. in O 91-92 cognitiva] comp. O¹ 92 libertatem in corr. O² | eius] add. quam habet Q 92-93 ex hoc om. Z 93 separata est] e. s. Q | est] praem. igitur S | redire] reduci A 94 peccavit om. Q | eam AY | magis] add. videtur APZBN | quam] add. voluntas Q 96 Praeterea] Item A | conclusionem istam] i. (illam AO) c. AYOQ c. SV | communem om. AVYQ | arguo] arguitur ZB om. YO 97 Primo om. V 97-98 est — damnati om. Z²B² 98 voluntas om. Y | et] add. ideo V | oportet in ras. P² 99 communem om. P²SVZBN | Augustinus dicere] d. Aug. SVZBNQ 100 paulo] parum Q | post] postquam O¹ | prius allegatam] a. p. Y praeallegatam Q 101 una om. O | causa communis] com. ca. (ante sit, 100 O) YO | simul iudicabit] i. s. ZB 102 velle] add. Augustinus P²ZB | De civitate] Civitatis S | Dei] cap. (sequitur parvum spat. vac. in Y add. 1 O²) YOQ cap. 82 ZB add. cap. (et sequitur parvum spat. vac. in N add. ulterius 82 P²) PVN add. cap. 7 A add. cap. 1 S 103 illarum = SO istarum N² rell. (om. P) edd. | causarum = AVOQ | causa om. O¹Q | causa obstinationis] obstinatio Y | hominis in ras. O² 104 nec om. P | aliqua om. VO | angeli = VO edd. alia (ante aliqua P) AP

F 99-102 Potius FULGENTIUS, *De fide ad Petrum* n. 35 [c. 3 n. 34] (CCL 91A, 734; PL 40, 764): «Quoniam igitur digna est eadem voluntas bona – per Dei gratiam – aeternae beatitudinis praemio et iniquitas angelica atque humana esse non debet impunita, propterea secundum catholicae fidei regulam, venturum esse Filium Dei ad puniendos omnes peccatores angelos et ad iudicandos homines vivos et mortuos, fideliter exspectamus». 102 AUGUST., *De civ. Dei* XXI c. 11 (CCL 48, 777; PL 41, 726); c. 23 (p. 788-789; col. 736).

T ²² scil. cognitiva nostra non est immobilis. ²³ Cf. supra n. 9. ²⁴ Cf. supra n. 10. ²⁵ scil. Augustinum (=Fulgentium). ²⁶ scil. supra n. 12. ²⁷ Genericam Duns Scoti allegationem amanuenses complere conati sunt indicando capitulum, sed inepte, quia deest indicatio libri. Accurate vero hoc idem iam allegaverat DUNS SCOTUS, *Lectura II* d. 7 n. 30 (XIX 10): «Similiter Augustinus *De civitate Dei* libro XXI cap. 11 et cap. 23». ²⁸ scil. nec immobilitas potentiae cognitivae, nec plena libertas appetitivae; cf. supra n. 12 et nota 14.

105 Probatio assumptae²⁹: quia anima coniuncta non habet cogniti- 14
 vam immobiliter apprehendentem, sicut angelus, secundum primam
 viam³⁰, — nec etiam habet plenam libertatem talem ut se mergat in
 obiectum immobiliter, secundum secundam^{31d}. Ergo oportet assignare
 causam istius obstinationis in anima, quando est separata: aut ergo
 110 tunc ante omnem actum elicited est obstinata (et per consequens
 neutra praedictarum causarum³² est causa obstinationis suae, quia an-
 tequam aliquid velit secundum actum intellectus immobiliter ap-
 prehendentis vel ex plena libertate quam habet separata, ante est
 ipsa obstinata), — aut ipsa fuit obstinata per aliquem actum quem eli-
 115 cit separata (qui secundum primam viam consequitur apprehensio-
 nem intellectus separati immobilem, vel plenam libertatem³³ penes
 secundam viam); sed hoc secundum³⁴ videtur esse inconueniens, quia
 separata non demeretur, sed tantum per actus quos habuit in via reci-

7* ^d Sequitur adnotatio interpolata^{6*}: secundum perfectam libertatem, secundum
 secundam viam; ergo non potest resilire^{7*}, — quod falsum est.

APSVZBNYOQ(γμν)

105 assumptae] assumpti Y assumpta vel assignata A | quia — non om. S | coniuncta] add.
 aut O*Q 106 immobiliter apprehendentem] mobiliter apprehensivam S | primam] pro-
 priam Y 107 etiam — talem om. APSZBN | libertatem] ante plenam V om. O² (post talem) |
 talem om. V | ut se mergat] ut se immergat (i.] mergat N') VN etsi se immergat (i.] ante se Y
 mergat O) YOQ 108 immobiliter om. YOQ | secundum secundam ante ut (107) YOQ | se-
 cundam] aliam viam Q add. viam VNYO 109 istius] illius AS huius Q istam Y illam O |
 aut] post tunc (110) V comp. S | ergo] ante aut PZBN om. Y 110 est ante ante V | obstinata]
 absoluta S | consequens om. O 111 obstinationis] praedestinationis V* 112 aliquid ve-
 lit] v. a. PVZBN | secundum] sibi V* ante N' | intellectus om. ASZBN² 113 vel] et YO² | se-
 paratam A 113-114 ante — obstinata om. N' 113 ante] post est sed om. N² aut AP²(in
 ras.) om. Q 114 ipsa¹ om. YOQ | ipsa² om. YQ | obstinata in corr. O² 115 qui] quae
 AP²N' quia SQ | qui secundum] per V | consequitur = SOQ concomitatur A sequitur rell. edd.
 116 plenam libertatem] secundum libertatem plenam O est perfecte libera post viam (117) Q ex
 sua (ex s. om. V) libertate immergit se in volitum post viam (117) VY edd. plures PN' per liber-
 tatem immergit se in volitum N² om. ASZB | penes] secundum VP'NYO²Q pon. penes P²
 117 viam rep. Z | secundum] quidem PN | esse] post inconueniens PN om. VYOQ 118 de-
 merentur B 118-119 in — demeruit om. Y | recepit S

7*-8* secundum¹ — est = P'ZN'γ [om. (¶ sign. Vacat P²) P²N²] | secundum — viam om. N |
 secundum] praem. sed P 8* ergo — est] nec etiam se iniungit (!) in obiectum, tunc esset ob-
 stinata, falsum est, nec posset resilire γ

T ²⁹ scil. minoris, n. 13 («sed neutra» etc.). ³⁰ Cf. supra n. 9. ³¹ Cf. supra n. 10.

³² Cf. supra nota 28. ³³ Verba «plenam libertatem», in codicibus non tradita, sensus et con-
 textus postulant. ³⁴ scil. «aut ipsa... separata» (lin. 114-115).

^{6*} Haec adnotatio, probabiliter in margine prius scripta, perperam in textum introduc-
 ta est. ^{7*} Cf. supra n. 10.

pit quod meruit vel demeruit; igitur nullum actum habet, praecedentem obstinationem, per quem reddatur obstinata^e.

- 15 Et posset confirmari de Lazaro, quo mortuo intellectus habuit apprehensionem animae separatae, et eius voluntas habuit plenam libertatem (quia separata); et tamen ex neutro istorum immobiliter voluit, quia tunc fuisset impeccabilis, si bonus (et tunc fecisset sibi Deus praeiudicium quando suscitavit eum, quia tunc de impeccabili fecisset peccabilem), vel obstinatus, si malus, — quorum utrumque est falsum (quia adhuc est viator!), nisi fingatur quod Deus miraculose

^e *Sequitur textus interpolatus:* Vel sic: anima peccans, in instanti separationis est obstinata, quia est in termino, — et non per actum quem tunc elicit, quia in eodem instanti in quo separatur, totum compositum corrumpitur et in illo instanti non intelligit; nec etiam per actum praecedentem illud instans, est obstinata, quia tunc fuit viator; ergo etc. Vel sic: si voluntas hominis, propter hoc quod habet apprehensionem immobilem, reddat se obstinatum, vel hoc est dum est in corpore vel dum est extra corpus; non dum est in corpore, quia tunc non habet apprehensionem immobilem (cum sit viator), — nec secundo modo, quia in instanti separationis anima obstinatur et damnatur (non tunc autem habet apprehensionem, quia illud est instans corruptionis); ergo etc.^{8*}.

APSVZBNYOQ(γμυ)

119 quod] quem N¹ | meruerit vel demeruerit V | igitur] *add.* per P² *add.* tunc OQ | habet *om.* Z 120 quem] quam AVYOQ quid B 121-122 apprehensionem *om.* O² 122 animae separatae *om.* Z | eius] *add.* libertatis habuit plenam voluntatem V¹ | eius voluntas] v. e. AYOQ | habuit *om.* Q 123 quia] et S | tamen] cum Z | istorum] illorum VO *om.* S 123-124 immobiliter voluit] v. i. Q 124 fuisset] *add.* factus AP²N²YOQ | si bonus post peccabilem (126) V | bonus] *praem.* esset Y *add.* esset N² | et] quia SY *om.* V 124-126 et — peccabilem *om.* OQ 124 tunc] in *corr.* P¹ *add.* etiam Y | fecisset] fuisset S² 125 Deus] Christus V *om.* SY | eum] ipsum SY 126 fecisset] *add.* eum VY *add.* ipsum S | obstinatum V | quarum Q 127 quia — viator *om.* V | adhuc] *add.* non O | est] esset AP²SO erat N²Q | fingatur] signaretur A 127-129 quod — tanto *rep.* P²N²(¶ *uterque text. sign. Vacat*) 127 miraculo V

9¹-18¹ Vel — etc. = APSVZBNYμυ [sine indicatione ubi textus ponendus sit S¹ post textum n. 12 *rell.* μ]; ¶ *test. sign.*: Extra N² Additio v *lin. anfractuosa* μ 9¹ peccans] peccatoris S¹ 10¹ quia¹ ... quem] quae ... quia S¹ | non *om.* Y¹ 11¹-12¹ illo instanti = VS¹ toto isto Y illo *rell.* μυ 12¹ non *om.* Y | praecedentem] praesentem N¹ | instans] igitur (!) Y 14¹ habet] dicit S¹ reddit A 14¹-16¹ reddat — immobilem *om.* P² 15¹ dum est¹ *om.* N | dum est in corpore] primo modo A 15¹-16¹ non — immobilem] habet apprehensionem mobilem N 17¹ obstinatur] separatur V¹ 17¹-18¹ non — etc. *om.* P²N 17¹ autem] post habet P² aut S 18¹ ergo etc.] corporis A

T ^{8*} Pro hoc textu interpolato, qui probabiliter in margine primitus scriptus est, cf. infra n. 25 et DUNS SCOTUS, Rep. II A d. 7 q. 1-3.

suspendit eum ab operatione qualis consequitur animam separatam (pro tanto quia praeordinavit eum resuscitaturum), sed hoc non videtur probabile, quia multa dicitur narrasse quae viderat³⁵.

- [5] Praeterea, secundo: causa totalis non aliter causat nisi ipsa – secundum quod causa – aliter se habeat, et hoc quando non ponitur aliqua diversitas ex parte passi vel aliquorum impedimentorum extrinsecorum; sed voluntas ut prior naturaliter actu suo, non ut existens actualiter sub actu, est causa actus sui (quod est manifestum ex hoc quod est causa libera actus sui, quae libertas non est eius nisi ut est prior actu suo, – quia ut est sub actu, habet actum ut formam naturalem; patet etiam quod aliquid ut est sub effectu tamquam forma eius, est posterius, – sicut compositum est posterius forma sua, VII *Metaphysicae*); voluntas ergo non aliter se habet in eliciendo actum

APSVZBNYOQ(γμυ)

128 sequitur Z' 129 praeordinavit] ordinavit AY praecornavit O | eum resuscitaturum] eam resurrecturam V | resuscitaturum] resurrecturum SN³YOQ susciturum A | sed hoc] quia h. S quod Q 130 quia — viderat om. YO²Q 131 Praeterea] Item A 131-134 Praeterea — extrinsecorum rep. post etc. (34*) V 131 secundo om. Q | non om. Q 132 quod] add. est YOQ | causa] causat in priore textu V* | aliter post habeat in textu rep. V | non om. SYO² 133 vel om. A* | impedimentorum] in corr. O² inter^{orum} S 134-135 ut¹ — sui] est causa sui actus ut est naturaliter prior suo actu, non autem actualiter existens sub actu Q 134 prior] prius V 135 sub] ab Y | quod] praem. secundum O² 135-136 quod — sui om. V 135 est manifestum] patet YQ apparet O 135-136 ex hoc om. YO 136 quod] quia P²YOQ | actus sui] s. a. Q | quae] quia S haec (add. autem Q) YOQ | eius om. P² 137 est¹] om. V add. naturaliter Q | suo] ante actu Q om. B² | ut²] tamquam AYOQ 138 quod] quia B | ut om. SN | est om. O 139 est posterius om. A | forma sua] s. f. Y 139-140 VII *Metaphysicae* om. O 140 aliter post habet Q | actum] add. suum N²YQ

F 130 Has narrationes, saec. XI-XII ortas, ex quodam antiquo ms. perusino qui eas tradit extractas, ita refert RAZZI S. [+ 1613], *Vita e laudi di s. Maria Maddalena, di s. Marta e di s. Lazzaro vescovo e martire* (opus denuo editum, Orvieto 1859, 230): «Ed avanti la Pasqua sei giorni, ritrovandosi Cristo a tavola in casa di Simone lebbroso, Lazzaro fu uno dei discombenti, come narra San Giovanni [Ioan. 12, 2], e dei sedenti a mensa. Dove, come piamente vogliono alcuni sacri dottori, egli raccontava le pene, che aveva vedute ed udite nei luoghi dell'inferno, nello spazio de' quattro giorni, che egli stiede morto e con l'anima nel Limbo»; enumeratis multis quae Lazarus viderat, prosequitur (p. 232): «Tutte queste cose adunque, narrano, che Lazzaro in sostanza a quella mensa raccontò, le quali sebbene non s'hanno da Scritture canoniche, sono però state scritte da gravi autori»; in fine praebetur hoc testimonium (p. 238): «E si noti che quanto in sostanza fin qui abbiamo scritto, l'abbiamo ricavato da un libro antico scritto a mano in carta pecorina, nel quale sono alcune altre leggende di Santi..., il quale libro si trova nel venerabile monastero della beata Colomba della città di Perugia». 139-140 ARISTOT., *Metaph.* VII t. 7 (Z c. 3, 1029a 5-7): «Quare, si species materiā est prior et magis ens, et ipso quod [est] ex utrisque prior erit».

T ³⁵ De Lazaro cf. Ioan. 11, 1-44.

nisi aliter se habeat in quantum est prior actu. Sed per hoc quod ponitur habere actum inhaerentem sibi³⁶, ipsa non aliter se habet in quantum est prior naturaliter actu, quia licet aliter se habeat in quantum est sub actu, quantum videlicet ad aliquod accidens, — non tamen quantum ad suam naturam, secundum quam est talis actus pri-¹⁴⁵ mus, qui est voluntas; ergo ipsa, sub quocumque actu intelligatur, non aliter se habebit in eliciendo actum quemcumque: ergo per nullum actum (vel habitum) qui potuerit poni in ea separata, qui non potest poni in ea coniuncta, erit ipsa opposito modo eliciens (bonum actum vel malum) illi modo quo prius eliciebat, et ita si prius con-¹⁵⁰ tingenter egit, per nihil tale — in ea positum — necessario eliciet^f.

^f *Sequitur textus interpolatus*: Vel sic: voluntas non est causa suae volitionis^{19*} nisi ut prior ea naturaliter, ergo si non aliter se habet ut est prior ea naturaliter, non aliter se habet ut est causa eius; sed ut est prior naturaliter, non aliter se habet per hoc quod est sub actu volendi, quia sic se habet in actu primo; ergo per illum actum non aliter se habet in causando, — ergo per actum sub quo ponitur, non fit 'impeccabilis' et 'impoenitens'^{9*}. Confirmatur: causa, quae secundum se uniformiter se habet ad plures effectus, — per hoc quod causat unum,^{25*} non aliter se habet respectu alterius, ut patet de calore respectu plurium calefactionum; sed voluntas est causa respectu plurium volitionum; ergo per hoc quod unam elicit, non aliter se habet ad eliciendum aliam. Ergo si primam libe-

APSVZBNYOQ(γμν)

141-143 Sed — actu om. Z 142 actum om. B 142-143 aliter — in quantum om. VYO'Q 143 prior naturaliter] n. (comp. B) p. (p.) primo Q) ASBOQ | quia licet] ergo per talem actum non Q | licet om. O | habeat] habet (add. ut est causa, nam Q) OQ 144 est sub actu] s. a. e. A add. non se habet aliter nisi Q | quantum om. V | videlicet] scilicet YO om. Q 145 tamen] autem YOQ | suam naturam] n. s. B | quam] quod Z | est rep. Y 146 ipsa] voluntas Y add. voluntas N²Q | quocumque] comp. B | intelligitur S 147 aliter] naturaliter Y | habebit om. Z² | eliciendo] add. aliquem S | actum quemcumque] q. (quantumcumque A) a. AYOQ 148 vel] secundum Z² | poterint O | qui²] quae A 149 potest] possit Q | erit] est PVZBN | ipsa om. V | eliciens] ante opposito V in corr. O² 149-150 bonum actum] a. b. VQ 150 eliciebant Z | ita] ideo PN 151 nihil] nullum YO | positum ante in YQ | eliciet in corr. O²

19'-34' Vel — etc. = APS¹VZBNYμ Vel (19') — impoenitens (24') v [post extrinsecorum (133-134) APVZBNμ ante Praeterea (131) Y sine indicatione ubi textus ponendus sit S¹]; ¶ text. sign.: Extra in textu et mg. N² Additio v lin. anfractuosa μ 20' habet] habeat A add. nisi V 21' non — eius om. V | habebit A 22' sub] in Y | quia] quod Z | habet²] add. (= rep.) quod est sub actu volendi, et si habet P²B 22'-23' in — habet rep. P² 24' non fit] non sit SB ponitur (!) V | impeccabilis = P¹S¹V peccabilis P¹ rell. μν | impoenitivus A | Confirmatur] add. quia PZBN | quae] quia S¹ 24'-25' secundum se om. VY 25' uniformiter se om. N² 26'-27' plurium calefactorum] c. p. B 27' respectu om. V | volibilium A 28' non] add. propter hoc PN | si] add. per S¹ 28'-29' libere om. Y

T ³⁶ Cf. supra n. 9-11.

^{9*} Cf. supra n. 9.

- [6] Et confirmatur⁸ ratio³⁷, quia nulla causa secunda potest esse causa 17
 principali causae agendi³⁸ opposito modo illi qui convenit principali
 agentis ex sua causalitate: sic enim causa principalis non esset princi-
 palis, quia determinaretur ad oppositum modum a causa secunda
 155 agendi³⁹ suo proprio modo agendi; igitur cum voluntas sit causa prin-
 cipalis sui actus (quia⁴⁰ quodcumque⁴¹ ponatur in voluntate respectu
 actus eius, vel non erit causa actus sic eliciendi, – vel si est causa, est
 causa secunda respectu voluntatis, non causa principalis), sequitur
 160 quod voluntas per nihil aliud determinetur ad agendum.

29* re eliciebat, ita quod respectu illius non fuit impeccabilis, nec per illam respec-
 tu alterius erit impeccabilis. – Confirmatur secundo: voluntas angeli respectu
 illius actus qui ponitur causa obstinationis^{10*}, contingenter se habet (et solum
 'necessario' necessitate secundum quid), quia est causa illius ut prior naturali-
 ter, – et ut sic, contingenter elicit; sed talis actus non magis necessitat volunta-
 tem respectu alterius quam respectu sui; ergo etc.^{11*}.

35* ⁸ Sequitur verbum interpolatum: tertio^{12*}.

APSVZBNYOQ(γμν)

152 Et om. Q | ratio om. P*N 152-153 causa principali causae] ratio p. causae (p. c.] c.
 p. YO) PYO causae p. ratio Q 153 principali] principalis V | illi ei Q illo ante modo O'
 om. YO¹ | qui] quo Y 153-154 principali agentis] a. (add. illi O) p. YOQ 154 causa om.
 YOQ | principalis resc. O¹ 154-155 non esset principalis om. Q 155 quia] quasi V | de-
 terminaretur in corr. O¹ | modum om. YOQ | a causa secunda om. V | secundae (!) Y
 156 agendi = ASV ad agendum (add. a Z) rell. edd. | proprio] post modo Y om. O | igitur] post
 cum Q quia S 156-157 voluntas — actus om. OQ | principalis sui] s. p. S 157 quia om.
 codd. edd. | quodcumque] quocumque (praem. a Q) OQ | ponatur] ponitur AS add. aliquid Q |
 respectu] ut O 158 eius om. Y | erit] fit YQ | sic om. OQ | est] sit YOQ 158-159 est
 causa secunda = AZ²OQyv e. s. c. μ 159 non = OQ et n. PZN' edd. et n. est A n. esset V
 n. erit N² rell. | sequitur] praem. ex quo V praem. et O² add. ergo AZB 160 voluntas om. V |
 determinatur YOQ

29* eliciat AV | non om. P*N² 29*-30* peccabilis ... peccabilis A 29* nec] quia S¹ |
 illam] istam V 30* erit (post impeccabilis V) VY | secundo] add. quia B 31* qui] quae S¹
 32* quia] quod V 33* elicit] se habet A | talis] add. etiam A 34* quam] qua (!) B
 35* tertio = APSVZN tertia B alius liber: tertio in mig. μ [post ratio (152) V]

T ³⁷ scil. praecedens (n. 16). ³⁸ id est: 'potest esse principali causae causa agendi'.

³⁹ id est: 'determinaretur a causa secunda ad modum agendi oppositum'. ⁴⁰ Verbum «quia»,
 ob haplographiam seu similem scriptionem primae syllabae sequentis verbi, codices omittunt.

⁴¹ scil. quidquid.

^{10*} Cf. supra n. 9-11. ^{11*} Pro hoc textu interpolato, qui probabiliter in margine
 primitus scriptus est, cf. DUNS SCOTUS, Rep. II A d. 7 q. 1-3. ^{12*} Hoc verbum «tertio» ab in-
 interpolatore introductum est, post duas praecedentes confirmationes interpolatas (lin. 24*-30*,
 30*-34*).

- 18 Praeterea, sicut fuit dictum distinctione 4⁴² et 6, tam bonus angelus quam malus habuit tempus, ita quod non tantum per instans fuit viator⁴³; sed habuit angelus malus diversa peccata ordinata⁴⁴, – puta, ex actu amandi se eliciebat actum amandi summum commodum, et ex illo actum excellentiae (quo voluit habere illud commodum non sub regula voluntatis superioris, sed contra eam), et tandem actum odiendi Deum (qui restitit sibi in illud appetendo)⁴⁵, et non habuit omnes istos actus distincte simul⁴⁶; igitur quando demerebatur secundo peccato, adhuc fuit in via⁴⁷, et tamen iam peccaverat primo peccato ex prima electione⁴⁸. Ergo non qualiscumque immobilis apprehensio vel quodcumque primum peccatum, vel plena immersio in obiectum, fecit ipsum impenitentem: quodcumque enim aliquo istorum peccatorum peccavit in via, non idem fuit cum peccato praecedente.

APSVZB NYOQ(γμυ)

161 Praeterea] Item A *add.* tertio YO | fuit dictum] d. f. (f.) est O* AYOQ | 4] 5 *codd. edd.* | 6] *add.* et A 161-162 angelus *rep. post* quam (162) S 162 habuit Q* | tempus] moram aliquam YO² se O* *add.* viae Q | tantum *post* instans Q 163 habuit *post* malus V | angelus *om.* SVYOQ 164 actum in *corr.* O¹ | amandi] concupiscendi sibi Q | summum] suum V | commodum] bonum N* 165 illo] alio YO | actum] actu AVYO | commodum] ante illud SV quod O² 166 sub *om.* Z | sed] vel O | et *om.* APV | tandem] in *ras.* P¹ in *corr.* N² 167 odiendi Deum *om.* A | restitit] restituit P* resistit vel r. A | in illud *om.* Z* | illud] illo YOQ | appetendo] appetito Q proposito O | et] autem *post* non Q *om.* O 168 istos] illos VO | actus *om.* Q²(ante istos) | distincte] *post* simul YO distinctos N²Q | quando] ante (!) Q 168-169 secundo peccato = Q *edd.* secundum primum (p. *om.* Y) peccatum (pec.) actum V) *rell.* 169 adhuc in *corr.* O² 169-171 adhuc — peccatum *om.* P² 169 tamen] cum VO² | iam peccaverat] p. i. Y 170 prima] plena SYOQ persona (*sed pon.* plena) P² | non] nec A 170-171 qualiscumque — vel¹ *om.* SVYOQ | apprehensio] appetitio vel a. A appropriatio B 171 primum peccatum] pec. pr. O | plena] prima A *om.* Y | immersio] intentio vel im. A 172 ipsum *om.* PSN²Y | impenitens] SYO | quodcumque] quandoque N* quantumcumque A 173 istorum peccatorum] illorum p. SO modo praedictorum V | peccavit = ASV p. (*in corr.* O²) sistebat *rell. edd.* | non] *praem.* et YO²Q | idem fuit] f. (erat Q) i. (*add.* peccatum N²Q) N²YQ | fuit *om.* O* | cum] *add.* primo V | peccato] *post* praecedente (173-174) Y *om.* O

T ⁴² Loco «4» codices erronee habent «5». – Argumentum n. 18 colligitur ex variis harum distinctionum locis. ⁴³ Cf. supra d. 4-5 n. 45-46. ⁴⁴ Cf. supra d. 4-5 n. 45 et d. 6 n. 77. ⁴⁵ Cf. supra d. 6 n. 37-40. 51-54. 63. 78. ⁴⁶ Cf. supra d. 4-5 n. 45. ⁴⁷ Cf. supra d. 6 n. 78. – Loco «secundo peccato» fere omnes codices erronee tradunt «secundum primum peccatum»; sed cf. supra d. 6 lin. 640. ⁴⁸ Cf. supra n. 9 et n. 11.

175

[C. – IMPROBATIO PRIMAE OPINIONIS IN SPECIALI]

- [7] Praeterea, contra primam viam⁴⁹ arguitur specialiter. 19
 Primo, quia ipsa supponit falsum, scilicet quod intellectus sit sufficiens motor, – sicut declarabitur distinctione 25 huius II⁵⁰.
 Secundo, hoc 'falsum' repugnat dictis eorum in ista positione dupliciter. 20
 180 pliciter. Primo, quia cum intellectus angelorum fuit rectus in apprehendendo (non enim poena praecessit culpam), ergo movit voluntatem ad aliquid recte appetendum; nec potuit aliter movere, quia intellectus movet per modum naturae, et per consequens non potest movere nisi secundum modum cognitionis quam habet; ergo movit
 185 voluntatem ad recte volendum. Igitur voluntas illa numquam potuit peccare! – Secundo contradicit illud 'falsum' positioni eorum, quia si ex ratione motoris et mobilis sit talis proportio, voluntas non tantum erit immobilis post primam electionem voluntatis, sed in ipsa prima vel ante primam, – quia intellectus eorum sicut immobiliter ostendit
 190 aliquid post primam electionem voluntatis, ita et ante eam; et si ipse⁵¹ 'immobiliter apprehendens' moveat appetitum immobiliter, ergo in primo actu movebitur immobiliter, et per consequens non tantum post primum actum!

APSVZBNYOQ(γμν)

176 Praeterea] Item A | primam viam] v. p. A | arguitur specialiter] s. a. Q 177 quia] quod V sic, quod scilicet Q | scilicet] videlicet Q 177-178 sit sufficiens] suf. sit PN' 178 motor] moto (motor O²) in voluntatis O add. animae PZBN' add. voluntatis N²YQ | declarabitur] add. in V | distinctione om. O | huius om. YO | II] libri V 179 hoc falsum ante Secundo Y | ista] illa SVO | positione] add. et V 180 cum om. AVQ | angelorum] eorum ante primum (p. om. Y) peccatum YOQ add. ante primum peccatum (pec. pr. V) VN² | fuit] esset YO erat Q 181 poena om. Y 181-182 voluntatem] intellectum PZBN' 182 appetendum = YOQ edd. apprehendendum rel. | nec] non Z 183 modum] motum V | potuit YOQ 184 secundum] per P'N | quam] quem AY | movet VY 185 volendum] agendum Y | numquam ante voluntas AYO 186 peccare] add. ex immobili apprehensione P² | Secundo] Tertio AO | contradicit post falsum Q | illud] hoc V om. O 187 proportio] add. voluntatis SV | voluntas] post tantum YO post immobilis (188) V 188 erit] esset PZBN | erit immobilis post electionem Q | primam om. A | voluntatis om. YOQ | sed] si S 188-189 in — vel] etiam OQ om. V 188 ipsa om. S | prima] natura P'N om. P²BY 189 primam] ipsam PN' p. electionem voluntatis N²YO om. Q | eorum in corr. Z¹ 189-191 ostendit — immobiliter om. P² 190 voluntatis om. P²ZBNY | eam] aequae SY 191 ipse = VNO²Q edd. ipsa rel. | immobiliter om. Y | appetitum] add. movebit N² 192-193 tantum om. YO'Q 193 actum] peccatum S'

T ⁴⁹ Cf. supra n. 9. ⁵⁰ Distinctio 25 hic in *Ordinatione* II deest; cf. proinde DUNS SCOTUS, *Lectura* II d. 25 n. 69 (XIX 253). ⁵¹ scil. intellectus.

- 21 Praeterea, ex illa via videtur sequi quod, cum secundum eos 'angelus fuerit creatus in gratia'⁵² et sic habuerit aliquem actum in gratia¹⁹⁵ (quia non est verisimile quod in primo instanti fuerit otiosus, quia non fuit impeditus, – et si fuisset tunc otiosus, peccasset forte peccato omissionis), nec simul cum gratia peccavit (planum est), – igitur aliquando secundum gratiam habuit bonam electionem et plenam, quia sequentem perfectam apprehensionem intellectus, quia secundum eos non est nisi talis apprehensio in eis, et hoc immobilis et non per discursum⁵³. Igitur quilibet angelus in illa prima electione bona firmavit se et factus est impeccabilis.
- 22 Praeterea, differentia de voluntate hominis et angeli⁵⁴ non valet, quia etsi angelus intelligat sine discursu quod – secundum eos – homo intelligit per discursum, tamen intellectus hominis non mobiliter adhaeret illi ad quod discurrit: ita enim certitudinaliter (hoc est non dubitando) tenet conclusionem ad quam discurrit, sicut angelus tenet eam videndo eam in principio sine discursu; igitur ista immobilitas intellectus humani (hoc est certitudo) haberet aeque immobilem voluntatem sicut illa alia quae ponitur in angelo. Quod etiam negatur ab angelis omnis discursus, non videtur probabile, – sicut probatur

APSVZBNYOQ(γμν)

194 Praeterea] Item A | illa] ista SY prima Q | cum] tantum P²ZN om. O* | secundum eos] adnot. p. s. articulo 313 P² 195 habuit P²BNY 196 quod] quia S | fuerit] fuit B 197 fuit] fuisset N om. O | et] sed O | fuisset tunc] t. f. N 199 habuit bonam] b. h. V | plenam] planam P 200 quia — perfectam om. Q | perfectam] plenam Y 200-201 intellectus — apprehensio om. Y 201 non est ante secundum (200-201) O | in eis ante non Q | et ante in V | immobiliter Q 202 angelus om. OQ | prima om. YQ | electione] apprehensione V*YQ 203 factus om. P² 204 Praeterea] Item A | de voluntate] inter voluntatem Q | hominis — valet rep. ante bona (202-203) O*(¶ sign. Vacat) | hominis et angeli] a. et h. (etiam in textu rep. O) OQ 205 etsi] si PN | angelus] praem. et add. non (!) P² | quod] quia AP² om. B² | quod — eos] et Y add. et B² 205-206 quod — discursus om. Q 206 intelligit] intelligat BN | non] post mobiliter Y om. S | immobiliter P 207 discursit (!) P | enim om. V | hoc] id YQ | non] in P* 208 sicut om. B² | teneret YOQ 209 eam?] aeque Q | ista] illa SVO 210 hoc] id Q | est om. O* | est certitudo rep. ante hoc S | aeque] eam Y 211 alia om. YO²Q | etiam] add. ita A | negetur P*SZBQ 212 ab] per S* | omnis] aliquis post discursus YO | non videtur] v. manifestum V* | probatur] probabitur P* probatum est Q

F 194-195 THOMAS, *Summa theol.* I q. 62 a. 3 in corp. (V 112b): «Probabilius videtur tenendum, et magis dictis Sanctorum consonum est, quod fuerunt creati in gratia gratum faciente».

T ⁵² Cf. etiam supra d. 4-5 n. 24.

⁵³ Cf. supra n. 9.

⁵⁴ Cf. ibid.

supra, in prooemio I libri (quaestione illa 'Utrum theologia sit scientia')⁵⁵ et alibi (quaere)⁵⁶.

215

[D. — IMPROBATIO SECUNDAE OPINIONIS IN SPECIALI]

[9] Contra secundam viam⁵⁷ arguitur specialiter:

23

Quia sicut agens naturale non dominatur actui, sic nec modo agendi, — et per oppositum sicut agens liberum dominatur suae actioni, ita et modo agendi, et per consequens in potestate eius est intense vel remisse agere; ergo non oportet quod ex hoc quod est voluntas perfecte libera, quod cum summo conatu se immergat in obiectum, immo ipsa magis dominatur sibi ipsi cum quantocumque conatu tendat in obiectum, et ita libere fertur in quodcumque obiectum et posset etiam de absoluta eius libertate non sic ferri in illud. Hoc etiam confirmatur, 225 quia non videntur omnes angeli mali ex summo conatu peccasse, sicut nec omnes boni ex summo conatu meruisse, — aut saltem possibile fuit⁵⁸ non secundum totam facultatem naturae suae elicere actum.

Praeterea, eodem principio tendit aliquid (vel movetur) in terminum et quiescit in termino; ergo si voluntas — perfecte libera — ex 230 perfecta libertate sua tendit in obiectum, ex eadem libertate quiescit

APSVZBNYOQ(γμυ)

213 supra] s. Y om. A; ¶ litteram s. legens 8, adnot. Nota discursum: concedendo in angelis, remittit hic Doctor ad VIII Physicorum in prooemio Y² | in — libri] in primo libro (in — libro] l. primo Q) in prooemio (in pr. om. O) AYOQ 213-214 quaestione — alibi om. YO 213 illa] prima A om. Q 214 et — quaere om. Q 216 arguitur specialiter] s. a. Q 217-218 actui — dominatur rep. S 217 sic] sicut Z ita AYOQ | nec] nullo in textu rep. S 218-219 et — agendi om. P²N² 218 oppositum — liberum iterum rep. post per (219) S* | sicut om. N²YOQ | suae actioni] suo actui A | ita] sic P²SB sicut Z om. Q 219 et rep. ante ita (218) Y | agendi] actionis N² om. O | vel] et Q 220 quod¹ om. O | ex hoc quod om. N* | est] post voluntas AN² post libera (221) Y om. O | voluntas] post libera (221) Q om. YO | perfecta S 221 cum] post summo A om. YOQ 221-222 se — conatu om. N² 221 in om. B | immo] sed Y | ipsa] ipsum ante immo A 222 cum] quam V | cum quantocumque] c. quanto O* spat. vac. Y | tendat] tenderit A tendit SVYO* 223-224 libere — illud om. O² 223 fertur rep. post obiectum SN²Q | et² om. N | posset] per consequens S | etiam om. AO | de om. PZN* 224 eius] sua Q | sic om. ZO | in illud om. O² | etiam om. Q 227 totam] post facultatem A om. YO* | naturae suae] s. n. Q 228 Praeterea] Item A | tendit aliquid] a. t. AYO | vel movetur om. YOQ 228-229 terminum] terra (!) A 230 sua] add. contingenter P² | sua — libertate om. V | ex om. Q | libertate om. O | quiescit] add. contingenter P²

T ⁵⁵ Cf. DUNS SOTUS, *Ordinatio* prol. n. 208-209 (I 141-143). ⁵⁶ Cf. ibid. II d. 1 n. 312-314 (VII 153-154). ⁵⁷ Cf. supra n. 10-11. ⁵⁸ supple: eos (scil. angelos).

in obiecto: igitur ex plena libertate tendendi in obiectum, ex tali libertate quali peccaverunt angeli mali, non necessario sequitur quietatio eius in illo, sed tantum voluntaria et contingens, sicut contingenter tendit in illud.

- 25 Praeterea, sicut fuit tactum in prima via communi contra ambas ²³⁵ [10] vias⁵⁹, non potest dici quod voluntas animae separatae per aliquem actum quem tunc eliciat reddat se obstinatam, quia prius naturaliter quam ipsa separata aliquem actum eliciat, est obstinata, quia in termino⁶⁰; igitur per aliquem actum quem eliciebat in corpore, reddidit se obstinatam, impingendo tunc in synderesim: sed hoc est falsum, ²⁴⁰ tum quia viator, — tum quia aliquis potest ex minore conatu peccare illo peccato propter quod damnatur si non sequatur poenitentia, quam alius peccat (vel ipsemet) eodem peccato quod deletur per poenitentiam.
- 26 Praeterea, contra exemplum eius de ferro acuto, impingendo in ²⁴⁵ os⁶¹. Quamvis videatur illud exemplum et tota positio similis positioni et dicto illius Hesiodi, III *Metaphysicae*, quod 'immortales facti

APSVZBNYOQ(γμν)

231 obiecto] obiectum O | ex¹] *add.* tali N²Q | tendendi in *corr.* P¹ 231-232 ex tali libertate *om.* N²(¶ *sign.* Vacat)Q | ex — quali] in qualibet libertate tali V 232 angeli mali] m. a. (*ante* peccaverunt Q) VQ | mali *om.* YO | necessario sequitur] s. n. (n.) necessaria O) YO 232-233 quietatio] *add.* necessaria Q 233 eius] eorum Q | tantum *post* contingens Q | voluntaris (!) Q 235 Praeterea] Item A | fuit tactum] t. f. ZBYQ | in — communi] supra Q | communi *om.* Z 236 non potest dici] in *corr.* O¹ n. videtur Y n. oportet Q *add.* de anima separata O² | animae separatae] obstinata YOQ 237 tunc] nunc S | eliciat] *ante* tunc Q *add.* non V | reddit AP¹(in ras.)ZB 238 aliquem — eliciat] e. actum al. Q efficiat V | quia] *add.* est P²VBN³Q 239 in corpore] *ante* Q *om.* O | reddidit] reddebat V reddat P¹ *pon.* reddit P² 240 obstinatam Z² | impingendo] *add.* se N² | tunc *om.* A | in synderesim] *ante* tunc Q in synderesi BO | sed — falsum] s. hoc f. est YO *om.* Z 241 tum¹ — tum² *om.* YO²Q | ex *om.* PN | minore] (...) P¹N² | conatu] *spat. vac.* Y 242 peccato] conatu P¹ | damnatur] *rep. post* alius (243) V¹ damnetur ZB | si] sed S | sequitur Y 243 quam] quo V *add.* quo PZBN | alius] angelus N | peccat] peccet *ante* alius Q 245 Praeterea] Item A *om.* O | contra *om.* VY | acuto in *corr.* O¹ 246 os] osse in *corr.* O² | videatur] *post* similis Q videtur APSZBN | illud] *post* exemplum PZBN et Q *om.* S | tota] *add.* illa PN *add.* prima Y | positio] potentia B | similis] simul O¹ *add.* illi V¹ 246-247 positioni et *om.* AYO 247 et dicto *om.* PVZBN | illius] eius A illi *ante* dicto YO *om.* Q | Hesiodi = μν Eudoxi *codd.* Endesi (!) γ | III] II Y VII P¹N | quod] quia SBY | facti *rep.* Q¹

F 247 ARISTOT., *Metaph.* III t. 15 (B c. 4, 1000a 9-19): «Qui... circa Hesiodum [scil. sequaces Hesiodi] et omnes quicumque theologi [scil. poëtae mythici] solum ad [se] ipsos persuasionem curaverunt, non autem neglexerunt: deos enim facientes principia, et ex deis dicunt esse

⁵⁹ Cf. supra n. 14.

⁶⁰ Cf. ibid. («aut ipsa fuit... vel demeruit»).

⁶¹ Cf. supra n. 11.

sunt qui gustaverunt nectar et manna' (quos ibi deridet Philosophus 'quia despexerunt intellectum nostrum' tales, sicut hesiodii⁶²; non enim potest intelligi – secundum Philosophum ibi – quid dicitur per tales sermones hyperbolicos vel metaphoricos, nec est modus philosophi vel scientifici sic loqui), – tamen accipiendo exemplum pro quanto potest esse ad propositum, potest deduci ad oppositum. Quare enim acutum, infixum duro corpori, non potest
 255 extrahi a causa illa vel virtute quae ipsum infixit, – ratio est, quia partes corporis magis concurrunt in quas impinxit⁶³, et ideo magis coartatur illud infixum quam in principio quando infigebatur; sed si augmentatur virtus motiva, illa augmentatione⁶⁴ quam addit virtus motiva – si illud infixum remaneat in sua natura aequae rectum – pot-

APSVZBNYOQ(γμν)

248 nectar] nec (et sequitur parvum spat. vac.) Q | et om. V | quos] in corr. O² quaeras (!) V | ibi] post deridet PQ om. NYO | deridet in corr. O² 248-249 Philosophus om. O²(ante deridet, 248) 249 intellectum om. S | tales ante despexerunt YOQ 249-250 sicut hesiodii] s. (sunt V) eudoxii (Eudoxius P²B) codd. (om. YOQ) v om. γμ 250 secundum] per P 250-251 secundum — ibi om. YO 251 quid] quod S | dicitur] dicatur Q intelligitur Y | sermones] modos P²ZN | hyperbolicos] hyperlogicos B parabolicos (in corr. O²) VO²Q | vel] et YO | metaphoricos] in corr. P² metaphysicos N² 252 nec] non B | vel] nec Q om. V | scientifici] scientis P scienti SO | sic loqui om. O²Q | tamen] unde Q 253 potest esse] valet PN 253-254 potest¹ — oppositum om. Q 253 reduci P 254 Quare] Quia S | enim] add. ferum PZBN | duro corpori] c. d. Q 255 a — infixit om. Y | a — virtute] a (vel Z') v. illa ZB cum illa v. O v. illa Q | vel virtute om. SV | ipsum] illum VZB illud PN | infixit] fixit N² infixum S | est om. Y 256 magis] necessario Y | concurrunt] add. scilicet N²Q add. in partes corporis V | impinxit] infixit Y; ¶ sign. Potius diceretur 'impegit', sed utitur tempore generis antiqui N² 257 infixum] fixum P² add. in fine Y | quam om. V | quando in corr. P² | infigebatur] infingebatur O fangebatur S² | sed] et AV 258 augmentetur AVYO | motiva rep. post illa P²N | illa] ista S 258-259 illa — motiva] secundum augmentationem quam addit (a.) addidit N² illa augmentatio (a.) coartatio edd.) partium N²YOQ edd.; ¶ prior textus, cancellatus, sign. Vacat N² 258 augmentatione] augmentatio [add. (in textu cancellato N) secunda partium PZBN] APSVZBN 259 si] et YOQ | infixum] fixum Y | sua natura] n. s. YOQ | rectum om. Y

facta; quae vero non gustaverunt nectar et manna [potius: ambrosiam], 'mortalia' facta esse dicunt. Palam quod haec nomina [scil. nectar et manna] sibi nota facientes, equidem de allatione harum causarum super nos [scil. supra vires nostras] dixerunt: nam si gratia voluptatis ea [in editione: ut] ipsi tangunt, non est causa exsistendi nectar et manna; si vero exsistendi, quomodo erunt sempiterni cibo egentes? – Sed de fabulose sophisticantibus non est dignum cum studio intendere».

T⁶² scil. sequaces Hesiodi. – Loco «Hesiodi» (lin. 247) et «hesiodii» codices erronee tradunt «Eudoxi» et «eudoxii». ⁶³ «impinxit» est erronea vulgaris forma pro «impegit». – Pro casu simili cf. DUNS SCOTUS, *Lectura* I d. 11 n. 15 (XVII 132). ⁶⁴ Loco «augmentatione» codices tradunt «augmentatio».

est, iam extrahi. Ergo cum voluntas, impingens in quodcumque, re- 260
 maneat recta in naturalibus (licet habeat curvitatem, hoc est quam-
 dam deformitatem, quasi privationem inhaerentem) et illud cui se
 immergit non habeat maiorem virtutem includendi ipsam cum se im-
 mergit (quia non est in obiecto aliquis talis concursus), sequitur
 quod voluntas activa potest se retrahere. 265

[II. — RESPONSIO PROPRIA]

- 27 Ad solutionem istius quaestionis⁶⁵ duo sunt videnda: primo scili- [11]
 cet de gradibus bonitatis et malitiae, — secundo, quae bonitas posset
 inesse volitioni angeli damnati vel si aliqua malitia necessario insit.

[A. — DE GRADIBUS BONITATIS ET MALITIAE]

270

- 28 De primo dico quod ultra bonitatem naturalem volitionis quae
 competit sibi in quantum est ens positivum, quae etiam competit
 cuicumque enti positivo secundum gradum suae entitatis (magis et
 magis, minus et minus), — praeter illam, est triplex bonitas moralis,
 secundum gradum se habens: quarum prima dicitur bonitas ex gene- 275
 re, secunda potest dici bonitas virtuosa sive ex circumstantia, tertia

APSVZBNYOQ(γμν)

260 iam] *comp.* Q rursus Y | Ergo cum] Cum ergo Q | cum *om.* Y | quodcumque] quan-
 tumcumque A quocumque V *add.* quamvis OQ 260-261 maneat Q 261 naturalibus]
add. sicut prius Y sicut fuit O | licet habeat] habens tamen Q | hoc] id Q 262 difformita-
 tem Y | quasi — inhaerentem *om.* Q | inhaerentiae Y | cui] *add.* in S 263 immergit] *add.*
 voluntas B² | habeat] ante non A habet PN | maiorem *om.* Y | ipsam = NB²Q *edd.* ipsum B¹
rell. | cum] cui PZBN 263-264 cum se immergit *om.* YQ | immergit] immersit O *add.* ipsa
 (quam P²B²) prius PZBN¹(¶ *sign.* Vacat) 264 non est post obiecto Q | cursus O¹ | seque-
 tur V 267 istius] igitur huius S *om.* V | sunt videnda] v. s. O | primum Q 267-268 sci-
 licet] enim V *om.* AYOQ 268 secundo] secundum Q *add.* scilicet A *add.* si YO | quae] qua
 YO | bonitas] voluntas A | possit BO 269 volitioni] voluntati AQ | damnati] postquam d.
 sunt V *om.* OQ | insit] sit Z¹ *praem.* ei YO *add.* ei Q 272 competit] impedit S | positivum
om. Y 273 cuicumque] cuilibet ZB | positivo] ponendo Y ponendo vel pos. A | secundum
 gradum] s. differentiam YOQ secundum differentiam vel s. g. A | 273-274 magis —
 minus² = PBN ma. magis et minus mi. S ma. et (et *om.* O²) et minus et (et *om.* O¹) mi. (et mi.
om. Z²) VZO ma. et mi. *rell.* *edd.* 274 praeter] praeterea O¹ | praeter illam *om.* B² | tri-
 plex] ante est V post bonitas Y 275 gradus V | quarum *om.* AYOQ | dicitur] est V¹
 276 sive] facta V | ex *om.* A

T ⁶⁵ Cf. supra n. 1.

autem bonitas meritoria sive bonitas gratuita sive bonitas ex acceptatione divina in ordine ad praemium.

Prima autem competit volitioni ex hoc quod ipsa transit super 29
 280 obiectum conveniens tali actui secundum dictamen rectae rationis, et non solum quia conveniens actui naturaliter (sicut sol visioni). Et haec est prima bonitas moralis, quae ideo potest dici 'ex genere' quia est quasi materialis respectu omnis boni ulterioris in genere moris: nam actus transiens super obiectum, est quasi formabilis per
 285 quamcumque aliam circumstantiam moralem, et ita quasi potentiale; non omnino extra genus moris (sicut fuit ipse actus in genere naturae), sed in genere moris quia iam habet aliquid de illo genere, puta obiectum conveniens actui.

Secunda bonitas competit volitioni ex hoc quod ipsa elicitur a 30
 290 voluntate cum omnibus circumstantiis, dictatis a recta ratione debere sibi competere in eliciendo ipsam⁶⁶: bonum enim est 'ex causa integra' (secundum Dionysium *De divinis nominibus*), – et istud est quasi bonum in specie moris, quia habet iam omnes differentias morales, contrahentes bonum ex genere.

295 Tertia bonitas competit actui ex hoc quod, praesupposita duplici 31 bonitate iam dicta, ipse⁶⁷ elicitur conformiter principio merendi (quod est caritas vel gratia) sive secundum inclinationem caritatis.

APSVZBNYOQ(γμν)

277 autem] om. YOQ add. est B² | bonitas² | post gratuita V voluntas Y om. AOQ 277-
 278 sive² — praemium om. Y 277 sive bonitas rep. N^{*} 279 autem om. AYOQ | ipsa
 om. Y 280 tali actui] a. t. (add. materiae A) AYOQ | rectae rationis] ra. re. A 281 et —
 visioni om. OQ | et non solum] om. Z add. non V | quia] sicut Y add. obiectum illud est B² | con-
 veniens] add. est V 282 quae] quia S 283 quasi om. AV | omnis om. S 284 formalis
 VBN*YO 285 aliam] aliquam O om. Q | quasi om. O | potentialem V 286 omnino om.
 P^{*} | fuit ipse actus] i. f. O | in genere om. N² | genere in ras. P¹ 286-287 naturae om. Z | na-
 turae — genere¹ om. B 287 sed] add. est V | iam habet] h. i. O | aliquid] ante habet B post
 genere² Z² om. Z' 289 competit] convenit P | ipsa om. S 291 competere] convenire Q |
 ipsam] ipsum V om. YOQ | ex = AP²N²OQ edd. 292 Dionysium] add. cap. 4 A add. 4 YOQ
 293 est post bonum V | bonum] ante quasi Q add. actuale P² | moris] amoris P¹N^{*} | quia] et
 S | iam] ante habet YQ om. Z | omnes differentias] d. (differentiam O^{*}) o. O 295 competit]
 convenit P | praesupposita in corr. O² 296 bonitate] in corr. P¹ bonitati O | dicta] dictae in
 corr. O² | ipse] volitio post elicitur Q ipsa rell. edd. 297 caritas vel gratia] g. vel c. AYOQ |
 sive — caritatis] vel inclinatio aliqua infusa Q om. Y | secundum om. O^{*} | caritatis om. O²

F 292 Ps.-DIONYSIUS, *De div. nom.* c. 4 (*Dionysiaca* I 298-299; PG 3, 730): «Bonum ex una et tota est causa, malum autem ex multis et particularibus defectibus».

T ⁶⁶ Cf. infra d. 40 et 41; cf. etiam DUNS SCOTUS, *Ordinatio* I d. 17 n. 62 (V 163-164).

⁶⁷ scil. actus. — Loco «ipse» codices tradunt «ipsa» (scil. volitio).

- 32 Exemplum de primo: dare eleemosynam. Exemplum de secundo: dare eleemosynam de proprio pauperi qui eget, et in loco quo sibi⁶⁸ melius potest competere, et propter amorem Dei. Exemplum de ter-³⁰⁰ tio: istud opus facere non tantum ex inclinatione naturali, sicut po- tuit fieri in statu innocentiae (vel forte adhuc modo posset fieri a peccatore, si adhuc peccator exsistens et non poenitens ex pietate naturali moveretur ad proximum), sed ex caritate, ex qua faciens est amicus Dei, in quantum respicit opera eius⁶⁹.³⁰⁵
- 33 Haec autem triplex bonitas est ita ordinata quod prima praesup- ponitur secundae et non e converso, secunda tertiae et non e converso⁷⁰.
- 34 Huic triplici bonitati opponitur triplex malitia: prima quidem est [12] malitia ex genere, quando scilicet actus qui tantum habet bonitatem³¹⁰ naturae (ex quo deberet constitui in genere moris), habet malitiam quia transit super obiectum disconveniens (puta si 'odire' transeat super Deum); secunda est malitia ex aliqua circumstantia deordinan-

APSVZBNYOQ(γμν)

298 de primo ... de secundo] primae ... secundae Q 299 de proprio om. Y | qui eget] egenti Q | quo] ubi Q *praem.* in V 299-300 sibi melius potest] m. s. p. AV m. p. s. S p. s. (*add.* melius O²) YO p. m. s. Q 300-301 de tertio] tertii NYO tertiae Q 301 istud] il- lud V | istud — facere] f. opus i. Q | facere post tantum V | ex om. O 302 fieri] homo fa- cere Q | forte — fieri] posset fo. modo fi. Q | adhuc om. AVYO | adhuc — fieri] posset a. (*add.* non S⁺) f. modo S | modo posset] p. m. AVO 304 faciens] *add.* factus V 305 eius] Dei V⁺ caritatis Q 306 Haec post triplex Y | autem om. AYOQ 306-307 prima ... secunda in corr. P¹ 307 et¹ — converso] et N²OQ om. N⁺Y 307-308 secunda — converso om. O² 307 secunda] *praem.* prima et O² | secunda tertiae] tertia secundae S om. N² 309 triplici] tertiae A | triplex] tripliciter A 309-310 est malitia om. AOQ 310 quando scilicet] sc. q. O 311 naturae] nec S | ex quo] ex primo ex quo YO | deberet] debent B⁺ debet B² 312 super] sub S | disconveniens] inconveniens O conveniens V² 313 est malitia] m. e. YQ

T⁶⁸ scil. pauperi. ⁶⁹ id est: 'in quantum Deus respicit (sive acceptat) opera sic facien- tis', scil. in ordine ad praemium (cf. supra n. 28). ⁷⁰ Ex hoc sequitur quod in eodem actu vo- lendi — ultra bonitatem naturalem (n. 28) — possunt concurrere tres bonitates praedictae ita quod bonitas meritoria non possit esse sine virtuosa, nec virtuosa sine illa ex genere; sequitur etiam quod bonitas 'ex genere' potest esse sine virtuosa, et virtuosa sine meritoria. Quapropter bonitas virtuosa includit illam ex genere, meritoria autem utramque, — ac per hoc meritoria, in- cludendo virtuosam, dicitur 'moralis' (n. 28: «triplex bonitas moralis»). — Aliter autem hanc di- visionem exhibet DUNS SCOTUS, *Rep.* II A d. 7 q. 1-3, ubi bonitas moralis dicitur esse media in- ter naturalem et gratuitam (scil. meritoriam), ac deinceps moralis dividitur in 'ex genere' et 'completam in specie' (scil. virtuosam).

te actum, licet transeat super obiectum conveniens – secundum rec-
 315 tam rationem – actui; tertia est malitia in demerito.

Quaelibet autem istarum malitiarum potest accipi contrarie vel 35
 privative suae bonitati: et ut privative accipitur, tantum privat ipsam
 bonitatem, – ut autem contrarie, ponit aliquid ultra carentiam illam,
 repugnans tali bonitati. Et haec distinctio apparet per Boethium
 320 *Super praedicamenta*, cap. 'De qualitate', de iustitia.

Sed malitia ex genere, contrarie accepta et privative, convertun- 36
 tur, – et ideo sicut inter privationem et habitum immediatum non est
 medium, ita bonum ex genere et malum ex genere sunt contraria im-
 mediata; ratio est, quia actus non potest esse quin transeat super
 325 obiectum, et illud necessario est conveniens vel disconveniens actui:
 et ita necessario actus bonus ex genere, ex obiecto conveniente, –
 vel actus malus ex genere, ex obiecto disconveniente.

Malitia privative accepta in secundo modo, et contrarie, non 37
 convertuntur. Potest enim aliquis actus carere circumstantia requisita
 330 ad perfectionem actus virtuosius, et tamen non elici cum circumstantia
 repugnante, quae redderet illum actum 'vitiosum': puta, si det elee-
 mosynam pauperi non ex circumstantia finis (quia non considerat),
 nec secundum alias circumstantias requisitas ad actum virtuosum;

APSVZBNYOQ(γμυ)

314 conveniens in ras. P¹ 315 actui] ante secundum (314) OQ add. sicut dare eleemosy-
 nam propter aeternam gloriam N² | est malitia] m. e. Y | in demerito] de merito S add. sicut pecca-
 tum mortale etc. N² 316 Quaelibet autem] Sed quael. (q. in corr. O²) YO | istarum] illarum
 SVO 316-317 contrarie vel privative] p. vel c. V 317 suae bonitati] respectu s. bonita-
 tis Q | privative post accipitur Q | privat ante tantum Q | ipsam ante tantum V 318 autem] ac-
 cipitur Q om. YO add. accipitur AS | ponit] post aliquid A comp. PY rescr. N² 319 repu-
 gnat V | Et om. YOQ | haec om. S | apparet] patet YQ 320 cap. De qualitate om. YOQ | qua-
 litate] quali V quantitate A | de iustitia = PZBN 321 contraria O | contrarie — et] accepta c.
 et accepta Q 323 bonum ... malum] m. ... b. YOQ 323-324 immediata om. YOQ
 324 ratio est] r. huius e. Q om. A | non om. S¹ | super] sub Q om. V 325 conveniens] incon-
 veniens VY 326 actus] praem. vel N² add. est V | genere] comp. Y 326-327 ex² — genere
 om. N² 326 obiecto] toto S 326-327 conveniente — obiecto om. P-S 327 vel rep. an-
 te actus (326) YOQ | vel — disconveniente om. Z² | actus post malus N² om. V | ex] vel Y et O
 328 accepta] opposita PN¹ om. ZB | in om. B² | modo om. P¹N | contrarie] c. (contraria YO) in
 primo modo (in p. m. om. Q²) YOQ 329 convertuntur] contrariantur YOQ¹ | aliquis actus]
 act. al. Q add. non A | carere] causare P¹ | circumstantiis requisitis S 330 virtutum V | et in
 corr. B² | elicit (!) VY 331 quae redderet] reddere Y | illum om. V | actum] add. virtualiter P |
 vitiosum] vitii vel v. YO virtuosum S | si] sicut si quis O 331-332 eleemosynam] comp. P¹
 332 quia] add. omnino S 333 alias circumstantias] aliquas c. a. PN

F 319 BOETHIUS, In *Categ. Aristot.* III c. 'De qualitate' (PL 64, 255-256).

iste tamen actus non est bonus vel virtuosus moraliter, – nec tamen malus contrarie, quia non ordinatur in finem indebitum, sicut faceret qui daret eleemosynam pauperi propter vanam gloriam vel propter aliquem alium finem indebitum.

- 38 Malitia verò tertio modo, contrarie et privative accepta, non convertuntur, – quia actus potest esse malus privative (ita quod non eliciatur ex gratia), et tamen non esset demeritorius: quod patet ex secundo membro⁷¹, quia actus qui est bonus simpliciter in genere moris⁷², non est meritorius, et tamen non omnis talis actus est demeritorius; et ita tam in secundo membro quam hic, videtur poni 'actus indifferens', – qui licet sit malus privative, non tamen contrarie (quia indifferens), et de hac indifferentia dicitur alias⁷³. Similiter, non solum propter neutritatem actus in secundo modo⁷⁴, potest esse neuter in tertio modo (id est nec bonus nec malus, accipiendo ista contrarie), sed propter dispositionem ipsius operantis: puta, si in statu innocentiae – absque gratia – aliquis recte egisset, fuisset quidem ille actus perfecte bonus secundo modo et non bonus tertio modo, quia non habuit principium merendi nec fuit malus contrarie.

- 39 Forte tamen in statu isto⁷⁵ non est aliquis actus neuter inter bo-

APSVZBNYOQ(γμν)

334 iste] ille ASVN | iste tamen] tunc i. B² | tamen¹] quidem YO | actus om. Y | non est om. S* | bonus — tamen² om. S | vel] nec Q om. YO | moraliter] quia non est (add. debite Y) circumstantionatus YO om. V | nec] non P 334-335 nec — non om. Y 334 tamen²] add. est A 335 quia] quae S | ordinatur] ordinantur O* ordinatus Y | in] ad AYOQ | faceret om. Y 336 qui daret] dans Q | vanam] unam P*S* 337 indebitum om. YO 338 Malitia] malum O² | vero om. YOQ | tertio] secundo Y 339 convertitur V | actus om. YO* | potest esse malus rep. post tamen (340) P*(¶ sign. Vacat) | malum YO 340 et — demeritorius om. Y | non om. B² | esset] esse B² erit Q 340-341 patet] apparet AO 341 quia] add. ille AVYOQ | in] ex O 342 non est meritorius om. S | tamen] comp. V | omnis om. S | talis actus] a. t. AYO 343 ita tam in in ras. O² | secundo membro] sermonibus Y | hic] in hoc (add. tertio Q) YQ 344 qui] quia V 345 et om. Y | indifferentia] differentia P* materia Y | alias om. YO² 346 neutritatem] n. vel neutreitatem A neutreitatem B | actus om. Z 347 potest — modo om. P² | modo om. V | id est om. O* 348 ipsius] illius SV 349 aliquis ante absque Q 350 ille] iste S | et] add. tamen N²OQ 350-351 et — modo om. Y 350 non in corr. P² 350-351 bonus] primo P*N* om. P² et pon. signum attentionis P² 351 quia non in corr. P² | fuit] fuisset V om. YOQ 351-352 malus contrarie] c. m. A 353 Forte] Et f. A | isto] ante statu Q illo O 353-354 inter — sumpta om. Y

T ⁷¹ seu modo (n. 37). ⁷² scil. actus virtuosus, ex omnibus circumstantiis (n. 30).
⁷³ Cf. infra d. 41 n. 6-14. ⁷⁴ supple: 'ut dictum est' («quod patet ex secundo membro» etc.).
⁷⁵ scil. in statu viae.

num et malum sumpta tertio modo, nisi in uno casu, quando scilicet
 355 actus est bonus ex circumstantia, ad quem tamen non inclinat
 caritas. Et ratio est, quia modo quilibet vel est in gratia vel in
 peccato. Si in gratia, et habet actum bonum secundo modo, ergo
 gratia inclinat ad illud et ita est meritorius; si habet actum malum
 secundo modo, planum est quod ille est demeritorius (semper
 360 enim malitia prior infert secundam, non e converso, — et secunda
 tertiam, non e converso). Si autem est malus⁷⁶, et habet actum ma-
 lum secundo modo, peccat illo actu; si est malus et habet actum
 bonum secundo modo, ille non est bonus tertio modo nec malus
 tertio modo: igitur neuter, quantum ad bonum et malum ut sunt
 365 'contraria' tertio modo, nec tamen est neuter loquendo de secun-
 do modo.

[B. — DE BONITATE ET MALITIA IN ANGELO MALO]

[14] De secundo⁷⁷ dico quod angelum malum⁷⁸ posse habere volitio- 40
 nem bonam potest intelligi de ista triplici bonitate.

APSVZBNYOQ(γμν)

354 sumpta] sumptum P²ZB om. O | uno casu] c. u. ZB 354-356 quando — caritas] ubi
 (u. om. Y) scilicet (sc. om. O) est actus (e. a. om. YO) qui est neuter inter (i. om. Y) bonum et
 malum tertio (t.) secundo YO) modo accepta, et hoc dico contrarie non privative YOQ
 354-355 scilicet om. B 355 quem] quam ABN | quem tamen] quantum P²Z¹ quam t. Z²
 quam P² 356 est¹ rep. post vel² AYO 357 Si] add. enim (e.) igitur O) est AO add. est B |
 et om. Y | ergo om. O 358 gratia om. AY | illud] illum Q | ita om. Q 358-359 si — de-
 meritorius om. S 359 ille] iste Y 360 secundam] comp. Y | non] praem. et PN add. au-
 tem Q 360-361 et — converso om. SVYOQ 361 non] praem. et N | Si] Sed Y | autem]
 enim Q om. AYO | est] post malus S om. Q | malus] adnot. hoc est quod sit sine gratia N³ | et
 om. Q 361-362 malum — actum om. N 362 secundo] tertio A | modo] add. quia PZ¹YO
 add. ille actus est malus tertio modo, quia Q | illo actu] a. i. V 362-363 si — ille om. Y
 362 est] rep. B⁺ autem Q | et om. Q 363 tertio in corr. Z¹ | tertio modo om. Q
 363-364 nec — modo] sed si est bonus et actum malum habet actum bonum (!) secundo modo,
 iste non est bonus modus nec malus secundo modo Y om. V 364 bonum] add. actum A
 365 nec] non Q 365-366 secundo] tertio A 368 adnot. Opinio Doctoris Q³ | secundo]
 add. modo O | dico om. O⁺ | quod] ad S⁺ om. S² | malum om. Y | posse] non ZB non p. rell. edd.
 369 bonam] add. sive non (add. posse ZB) habere volitionem bonam APZBN | ista] illa SVO |
 triplici] tertia AP⁺B⁺

T⁷⁶ scil. «in peccato» (lin. 356-357). ⁷⁷ Cf. supra n. 27. ⁷⁸ Post «malum» codices
 erronee addunt «non», quod non correspondet quaesito «quae bonitas posset» etc. (n. 27). Error
 fortasse provenit ex compendio vocis «malum».

[1. — DE BONITATE EX GENERE]

370

- 41 Et de illa prima, quae est ex genere, non est dubium quin habere possit (et habeat) multas volitiones transeuntes super obiectum conveniens tali actui (puta amando se, odiendo poenam, et sic de multis aliis).

[2. — DE BONITATE 'MERITORIE']

375

- 42 Sed de aliis duobus modis bonitatis, scilicet virtuose et meritorie, est difficultas⁷⁹.

Et primo videndum est de bonitate 'meritorie'⁸⁰.

Ubi dico quod non potest habere volitionem sic⁸¹ bonam, intelligendo in sensu compositionis, quia non stat simul quod sit malus et quod habeat volitionem sic bonam, sicut nec album potest esse nigrum in sensu compositionis, quia tunc idem simul esset album et nigrum. Sed in sensu divisionis potest ibi⁸² negari aut potentia logica aut potentia realis; si realis, aut illa quae dicit rationem principii, — aut illa quae est differentia entis, quae dicit ordinem ad actum⁸³.

385

[a. — DE POTENTIA REALI QUAE EST PRINCIPIUM]

- 43 De potentia igitur reali, videndum est quomodo non habet 'potentiam quae est principium' ad sic volendum.

APSVZBNYOQ(γμν)

371 illa] ista Y | prima] om. P²N add. bonitate P² 372 possit] posset V add. illam Q | super] sub Q¹ 373 se] add. et PVZBN | odiendo] obiciendo (!) Y | multis] post aliis (374) AYOQ om. B 376 Sed de aliis om. P² | de om. O¹ | aliis — meritorie] secunda et tertia bonitate Q | aliis — modis] istis m. duobus A | bonitatis] voluntatis APZ 377-378 est — primo in ras. P¹ 378 meritoria VQ 379-380 intelligendo rep. post bonam (381) P¹ | intelligendo — compositionis rep. post bonam (381) B 380 stant AVYO | quod] add. non P² et pon. sign. attentionis + P² | sit] add. angelus V 381 quod om. SYOQ 382-383 in — nigrum om. Z²YOQ 382 simul] ante idem AV post esset BN | esset] ante idem Z² posset esse V 382-383 album et nigrum] et n. et a. V 383 Sed] Si Q | Sed in sensu] Secundum sensum Y | ibi] post negari Y tunc Q | logica in corr. O² 384 potentia om. AYOQ | si realis = P²VN²Y edd. ut (om. N¹) illa quae dicit rationem principii (p.] principalem P¹) P¹N¹ [om. (¶ sign. Vacat) P²N²] | aut²] ut ASZB | rationem] potentiam Y | principii] add. entis Q 385 illa om. O | est differentia] d. e. ZB 387 De — reali] Primo igitur YOQ | quomodo] add. non (om. YO²) est hoc (add. est Y) quod YO 387-388 quomodo — potentiam] de potentia Q 388 est] sit N | ad] aliud A¹ | volendum] volens (!) Y

T⁷⁹ scil. an angelus malus possit habere volitionem bonam (n. 40).⁸⁰ scil. an angelus malus possit habere volitionem meritorie bonam. ⁸¹ scil. meritorie. ⁸² scil. in angelo malo, loquendo de potentia habendi volitionem meritorie bonam (lin. 379). ⁸³ De istis potentiis cf. DUNS SCOTUS, *Ordinatio* I d. 20 n. 11-12 (V 308-309).

Hoc principium aut⁸⁴ intelligitur esse passivum, – et illud habet,
 390 quia voluntas sua est quoddam receptivum alicuius rectae volitionis:
 quod enim de se est receptivum alicuius rectae volitionis, quamdiu in
 se manet non est non-receptivum; illa autem voluntas fuit aliquando
 receptiva bonae volitionis (quia ante damnationem potuit⁸⁵ meruisse
 et fuisse beatus), nec modo amisit sua naturalia; ergo modo est sic re-
 395 ceptivum⁸⁶.

[15] De principio activo rectae volitionis: aut possumus loqui de prin- 44
 cipio totali volitionis, aut de principio partiali. Voluntas quidem est
 principium activum parziale, sicut tactum fuit distinctione 17 I⁸⁷ et
 tangetur infra distinctione 25⁸⁸; et illam habet integram (secundum
 400 Dionysium⁸⁹) et eandem quam habuit in statu innocentiae; et per
 consequens non est verum ab eo negare potentiam, hoc est princi-
 pium activum parziale volitionis meritoriae. Sed istud non est totale,
 quia non sufficit sola voluntas ad meritorie volendum, sed requiritur
 gratia tamquam principium cooperans; nec ista voluntas est 'parziale
 405 principium' principale vel sufficiens ad ponendum aliud parziale
 principium in esse: quamvis enim gratiā iam habitā voluntas utens sit

APSVZBNYOQCER(γμν)

389 Hoc] *praem.* Ubi dico quod N²Q *add.* autem V | aut] autem S | intelligitur] *in corr.* P²
 intelligeretur O potest intelligi ante aut Q | esse *om.* YOQ 390 quia] quod Y | quoddam] *post*
 receptivum Q quaedam O* | alicuius = PZBN | rectae volitionis] v. r. P 391 quod] quia A |
 est ante de A | rectae volitionis] v. r. N | quamdiu] *add.* idem YOQ 392 non *om.* YQ | non-
 receptivum] *rec.* AYO *rec.* eius Q | aliquando] quandoque N 394 fuisse] esse Q 394-395
 nec — receptivum = P²ZBCER 394 ergo] *add.* et E | sic *om.* C 394-395 receptivus E
 396 principio] *add.* autem V | activo] *add.* respectu SQ | rectae] bonae V | volitionis] *add.* dico
 quod O² | aut *post* loqui Q 397 volitionis *rep.* *post* partiali V | de *om.* YO | principio *om.* Q |
 est *om.* P²N* 398 activum *om.* YQ | 17] 7 YQ | I] *add.* libri VQ 399 tangentur P* | infra]
 etiam VQ *add.* eodem (!) A | distinctione 25] d. 26 A 25 SZ 25 huius V *praem.* huius YO *add.*
 huius Q | illam] *post* habet A voluntatem Q 400 innocentiae *om.* S 401 non *om.* B |
 verum *om.* Q | negare ante ab AVYO | negare — hoc] neganda talis potentia, quae scilicet Q
 401-402 principium] *post* istud (402) Y *rep.* *post* istud AOQ 402 parziale] ante activum
 YO²Q *om.* O* | Sed] *add.* sicut A* | non est] *post* totale A nec e. O 403 meritorie volendum]
 v. m. P 404 nec] *add.* etiam YO | ista] illa SO ipsa V 404-405 parziale principim] *pr.*
 pa. Q *om.* Y 405 principium *om.* O | principale vel *om.* V | aliud = VN²YO ad Q
 406 principium] *om.* VYO *add.* scilicet gratiam Q | enim] *add.* in V 406-407 voluntas —
 habita *om.* P² 406 utens *om.* A

T⁸⁴ Loco correlativi subsequentis «aut», quod exspectaremus, Duns Scotus dicit: «De
 principio activo...» (lin. 396). ⁸⁵ subintellige: angelus malus. ⁸⁶ Hanc conclusionem
 «nec... receptivum», quamvis a paucis codicibus traditam, totus contextus requirit. ⁸⁷ Cf.
 DUNS SCOTUS, *Ordinatio* I d. 17 n. 32. 151-153 (V 152. 211-212). ⁸⁸ Distinctio 25 deest in
Ordinatione II. Cf. tamen DUNS SCOTUS, *Lectura* II d. 25 n. 69 (XIX 253). ⁸⁹ Cf. supra n. 4.

principale agens respectu actus, tamen gratiā non habitā ipsa non est sufficiens ad ponendum gratiam in esse, quia non potest poni in esse nisi a solo Deo creante.

- 45 Et ita angelus⁹⁰ non habet totale principium activum ad agendum, 410
nec est partiale principium activum in cuius potestate sit producere
reliquum principium activum partiale in esse et amovere impedi-
ta usus sui et sui principii ad eliciendum actum et effectum commu-
nem eorum. Exemplum istius esset, si quis habens visum esset in te-
nebris: licet tunc habeat principium partiale actus videndi (et princi- 415
pale principium videndi quando concurrunt lumen et potentia visi-
va), non tamen habet tunc⁹¹ totale principium nec principium princi-
pale sufficiens ad ponendum illud quod requiritur ad effectum isto-
rum duorum principiorum partialium, nec etiam posset amovere im-
pedimenta; et ideo licet iste habeat potentiam visivam (pro quanto 420
habet principium deminutum respectu visionis), non tamen in pote-
state eius esset videre. Sic dico quod in potestate angeli⁹² non esset
meritorie velle, quia non est in potestate eius habere gratiam, nec –
per consequens – uti gratia, nec etiam uti voluntate sua cum ista gra-
tia ad actum suum eliciendum; sed omnes hae negativae sunt verae, 425

APSVZBNYOQ(γμν)

407 principale expungit et transponit post agens P² | tamen gratia] g. t. Q | ipsa] voluntas Q
om. Y 408 esse] mente (!) V | quia — esse² om. APSZN² | quia] add. gratia N²YOQ | poni
in esse = B inesse YO edd. esse VN²Q 409 Deo om. V 410 Et om. A | totale princi-
pium] p. t. V 410-411 ad — activum om. P² 410 agendum] add. talem actum Q
411 partiale] principale Y add. principale O²(in corr.)Q | principium ante partiale Q | activum
om. Q | producere] reducere V 412 principium] ante reliquum O om. Y | partiale] princi-
pale (rep. Y) AY | in esse post producere (411) YOQ | amovere] amore O² 413 et sui
om. V | principii] comprincipii P²SN¹(in corr.)YO²Q cum principii P² | actum et om. A | et ef-
fectum om. YO 414 eorum om. YO | istius] illius ASO huius Q | esset²] staret Q
415 licet tunc] quamvis YO | partiale] principale S² add. activum respectu Q | et om. O²
415-416 principalis V 416 principium videndi] om. YOQ add. (!) et principale N²
417 tamen] post habet O om. Y | totale] totalem (!) Q praem. totum Y | principium] add. suf-
ficiens SVZBN 417-418 nec — principale om. PY | nec — sufficiens om. B² 417 prin-
cipium²] etiam Q 417-418 principale] partiale V praem. partiale Q 418 ponendum]
add. in se VN²YOQ | illud] add. aliud YO | effectum] principium V 418-419 istorum] illo-
rum SVO 419 principiorum] effectuum V² | partialium] principalium ZBY principalium
vel pa. PN² 419-420 nec — impedimenta om. V 420 iste] ille SVO ipse B | habet
om. Q 421 principium deminutum] d. p. PN | respectu om. O² 422 Sic] Ita
AZBYOQ | quod] quia S | esset] est Q om. O² 424 cum om. S | ista] illa V om. YOQ
425 suum om. YQ | sed] et Q | hae rescr. Y²

T² scil. malus.

⁹¹ scil. quando est in tenebris.

⁹² scil. mali.

quia non est in potestate eius habere fomam qua utatur nec amovere impedimenta.

[16] Sed hic est unum dubium, quia quod dictum est de principio activo, etsi verum sit comparando ad effectum principalem (qui est meritorie agere ex gratia, qua meritorie velit)⁹³, restat dubium de principio dispositivo — sive activo ad dispositionem — respectu principalis agentis: an scilicet habens voluntatem tamquam principale principium activum, possit se disponere ad gratiam.

Et si hoc, videtur quod in potestate eius⁹⁴ sit bene velle, sicut in 48
435 potestate peccatoris viatoris: non plus enim potest peccator viator malus nisi se disponere, et tunc datur sibi gratia a Deo qua postea bene agit.

Utrum autem viator possit habere aliquem motum attritionis ex puris naturalibus, exsistente influentia generali, vel requiritur aliqua
440 specialis operatio, de hoc in IV⁹⁵; sed supposito quod sic, negaret aliquis istam potentiam dispositivam ab angelo damnato et diceret eam posse convenire peccatori viatori.

Sed huic videtur obviare auctoritas Augustini (supra allegata) *De fide ad Petrum*⁹⁶, quae magis concedit potestatem angelo lapso

APSVZBNYOQ(γμυ)

426 est — eius] in potestate eius est (e. e. in ras. S²) S | nec] non P* | nec amovere rescr. Y²
427 impedimenta] impedita B* 428 hic in corr. O² | unum om. SZ | de principio rescr. Y²
429 etsi] si Y sed si O* | comparando] per comparisonem YQ | qui] quia Y 429-430 meritorie rescr. Y² 430 agere om. SVYO | meritorie velit] v. m. N 432 habens] habeat YO
agens V* | tamquam om. YO² | principale] post principium (432-433) O partiale post principium (432-433) Y 432-433 principium om. V 433 activum] add. ut O² add. qua Y | posset VZB 434 hoc] add. est Q | sicut om. Y 435 peccatoris viatoris] v. p. V | plus post potest Q | peccator viator] v. p. YO add. et Z 436 malus] maius AO | se] post disponere V om. O* | datur sibi] dabitur s. Y s. (si A) dabitur AO | gratia om. V | a Deo om. YOQ | postea] post bene (436-437) A om. YOQ 438 Utrum] An YOQ | autem om. O* | viator] praem. peccator N² add. peccator YOQ | motum] modum SV | attritionis] actionis AVZ* contritionis Y 439 coexistente V | influente Y | requiratur YOQ | aliqua] alia V 440 specialis operatio] o. s. AYOQ 440-441 quod — aliquis rep. post damnato (441) Y*(¶ sign. Vacat) | negaret aliquis] a. n. (etiam in textu rep. Y) YO 441 istam] illam SVO om. Q | positivam Q | eam om. Y 442 posse convenire] inesse YO²Q om. O* | peccatori] homini Q | viatori om. Y 443 huic om. YOQ | auctoritas Augustini] A. a. Q | supra comp. Y 444 potestatem] post lapso Q add. ab V | lapso] damnato P*

T ⁹³ Cf. supra n. 44-45. ⁹⁴ scil. angeli mali, habentis voluntatem tamquam principale principium activum (lin. 432-433). ⁹⁵ Cf. DUNS SCOTUS, *Ordinatio* IV d. 14 q. 2 n. [14].

⁹⁶ Cf. supra n. 12.

redeundi ad bonum ex puris naturalibus quam homini lapso; ergo si 445
homo viator potest ex puris naturalibus habere istam potentiam dis-
positivam, multo magis angelus.

- 48 Secundum hoc igitur, quantum ad omnia membra de potentia ut [17]
est principium⁹⁷, non videtur negandum ab angelis 'posse meritorie
velle', nisi quia non habent principium merendi totale, nec princi- 450
pium parziale principale respectu volitionis bonae, nec respectu gra-
tiae specialis quae requiritur ad bonam volitionem; nec tamen eodem
modo potest ipse bene velle quomodo viator peccator⁹⁸, sicut postea
dicetur⁹⁹.

[b. — DE POTENTIA REALI QUAE EST DIFFERENTIA ENTIS]

455

- 49 Si autem intelligatur de potentia quae est differentia entis, quae
scilicet ordinatur ad actum¹⁰⁰, — concedi potest¹⁰¹ de potentia remota,
quae scilicet consequitur rationem potentiae passivae et activae (li-
cet secundario et deminute); non tamen potest concedi de potentia
propinqua, quia illa non exit in actum nisi amotis omnibus impedi- 460
mentis (ita quod habens eam, statim posset exire in actum), qualis
non est ex illa potentia passiva quam habet angelus, nec ex illa causa
partiali quae est voluntas: deficit enim una causa partialis, quae re-
quiritur ad agendum.

APSVZBNYOQ(γμν)

445 redeundi ante angelo (444) Y | ad bonum] in b. V om. Z | naturalibus] add. suis Y |
homini] bonum (!) Q | ergo] comp. Y 446 viator] ante homo A om. PN | ex — naturalibus
ante potest APN | puris] suis post naturalibus VYQ om. O | istam] illam ASO 448 Secun-
dum] Sed Q 449 negandum] add. esse A | ab rep. Q | ab angelis] angelum YO
450 non om. Z* | habet YOQ 450-451 principium² — principale] principale parziale prin-
cipium N | principium om. YOQ 451 principale] ante parziale BO om. V | nec] ut Y | nec
respectu] vel V 451-452 gratiae] ergo O om. Z* 452 volitionem] vilitionem (!) P |
nec] non AY 453 ipse — viator] esse AP'SZBN² et rescr. P² | ipse om. P² et P² | bene] bone
(!) Q | quomodo] sicut V add. potest velle P² 453-454 postea dicetur] d. p. YOQ
456 intelligitur PSV 458 quae rep. post scilicet Q* | passivae et activae] a. et p. ZB
458-459 licet] add. partialis et YOQ 459 secundario] secundarie AYOQ² secundaria Q* |
et] sive YOQ | non om. A²(post tamen) 460 illa om. YO 461 posset] possit (ante sta-
tim Y) YO potest VQ | in actum] in O² add. naturaliter V | qualis om. Y 462 ex¹ om. Q |
potentia passiva] pass. pot. sola O pot. sola Q add. sola Y | nec] add. est Q | illa²] ista A | causa
om. Y 463 causa om. OQ | causa partialis om. Y

T ⁹⁷ Cf. supra n. 43-45. ⁹⁸ Cf. supra n. 46. ⁹⁹ Cf. infra n. 54. 55-56. ¹⁰⁰ Cf. su-
pra n. 42. ¹⁰¹ scil. 'angelum malum posse habere volitionem meritorie bonam'.

465

[c. — DE POTENTIA LOGICA]

Si intelligatur de potentia logica, quae dicit modum compositionis 50
 formatae ab intellectu¹⁰², — hoc modo impossibilitas potest esse in
 'compositione' vel ex repugnantia intrinseca extremorum inter se,
 vel ex extrinseca quae requiritur ad hoc quod extrema sint unita.
 470 Exemplum primi: 'homo est irrationalis'. Exemplum secundi: si ocu-
 lus esset in tenebris, et impossibile esset illud opacum — causans te-
 nebram — amoveri, impossibile esset videre; non quidem ex repu-
 gnantia intrinseca terminorum (quae est oculi et 'videre'), sed ex re-
 pugnantia alicuius extrinseci ad alterum extremorum, scilicet illius
 475 opaci ad 'videre'.

[18] Ad propositum igitur applicando, dico quod non est hic¹⁰³ impossi- 51
 bilitas ex repugnantia intrinseca terminorum sive extremorum, immo
 in subiecto non est repugnantia intrinseca ad praedicatum. Si qua igitur
 sit impossibilitas, erit ex repugnantia alicuius extrinseci ad unio-
 480 nem istorum extremorum: illud autem 'extrinsecum' non potest esse
 nisi causa activa, quae requiritur ad hoc ut extrema uniantur; talis
 causa, respectu unionis gratiae ad aliquod subiectum, non est nata es-

APSVZBNYOQ(γμν)

466 Si] Sed S | intelligitur ASVZB | de om. SZB 467 possibilitas YQ | potest] ha-
 bet Y 468 compositione] componi (add. etiam A) et (add. in A) c. ASZB comparatione
 Y | vel] id est Y | intrinseca] ante repugnantia A extrinseca Y 468-469 extremorum — ex-
 trinseca om. Z² 468 inter se om. Q 469 ex] om. PSZBN add. aliqua VYO | extrinseca
 quae] intrinseca q. V aliquo intrinseco quod Q | sint] sunt P*SN² | unita in ras. Q²
 470 Exemplum — irrationalis] sicut haec homo est i. ante vel² (469) Q | Exemplum²] comp.
 O' pon. Exemplum O² | Exemplum secundi] sicut Q 470-471 oculus esset] e. o. Y
 471 esset] esse O' 471-472 tenebras VY | esset] add. talem oculum Q | non] nisi S
 473-474 intrinseca — repugnantia om. P² 473 terminorum] extremorum A om. YO | est]
 sit Q | et] ad YQ 474 alterum] add. istorum A | illius] istius AY huius O 476 proposi-
 tum] oppositum S | applicando, dico quod om. YO | hic] haec BO 477 terminorum sive]
 t. seu B om. YOQ | sive extremorum] s. extremo (!) V om. Z 478 non om. PZN'O' |
 non — intrinseca in ras. (¶ adnot. Nota Q²) Q² | intrinseca] extrinseca PZNO | ad praedica-
 tum] aliquid probatur (!) Y 478-479 igitur] comp. Y 479 sit] add. ibi Y | erit] esset Z |
 alicuius extrinseci] extrinseca Y 480 istorum] illorum SYO | autem om. YOQ 481 nisi
 in ras. P² | causa om. S | activa, quae] cuius actio SVYO | ut] quod Y 482 causa] autem
 B praem. autem Y | gratiae] gloriae Z | aliquod] post subiectum V illud S | nata] ante est A
 natum Q

T ¹⁰² Cf. supra n. 42. ¹⁰³ scil. in compositione seu propositione 'angelum malum non
 posse habere volitionem meritorie bonam'.

se aliqua nisi solus Deus; tantum igitur erit angelis¹⁰⁴ impossibile bene velle vel gratiam habere quia impossibile est eis Deum gratiam dare.

- 52 Impossibilitas autem 'ex parte Dei' assignatur duplex, ex parte 485 potentiae absolutae et potentiae ordinatae¹⁰⁵.

'Absoluta' est respectu cuiuslibet quod non includit contradictionem. Et patet quod sic non est impossibile Deum dare gratiam illi naturae: cum enim illa natura sit capax gratiae (sicut tactum fuit supra in materia de potentia passiva¹⁰⁶), sequitur quod nulla sit contra- 490 dictio in hoc quod est 'gratiam actu informare illam naturam'.

- 53 Potentia ordinata Dei, sicut tactum fuit in I libro distinctione <...>¹⁰⁷, est illa quae conformis est in agendo regulis praedeterminatis a divina sapientia (vel magis, a divina voluntate)¹⁰⁸, – et quantum ad creaturam rationalem beatificandam vel puniendam, sunt regulae iu- 495 stitiae, ordinatae. Hae regulae ex Scriptura colliguntur, inter quas est illa auctoritas Eccl. <...>¹⁰⁹: *Ubicumque ceciderit lignum, ibi erit* (hoc

APSVZBNYOQ(γμν)

483 aliqua] alia V aliquid Q | erit] ante igitur V esset PZBN | angelis] angelum (post impossibile OQ post velle, 484 Y) SYOQ | bene] praem. ad V 484 eis] post Deum N ei (post Deum YO) SYO sibi post gratiam Q 485 ex parte] respectu V add. potentiae N²Y | duplex] ante assignatur V dupliciter S add. scilicet Q 486 potentiae] Dei Y add. Dei N²OQ | potentiae² om. YOQ 488 quod] quia Y | possibile V | Deum rep. ante impossibile N² | gratiam] ante dare A in corr. Q¹ 489 illa rep. ante enim Q¹ | gratiae] eius (add. scilicet O) YO | tactum fuit] dictum est Y 490 in] de B² | nulla] non V 491 in om. V | gratiam actu informare] a. g. formare Y | naturam] ante illam Q materiam O 492 tactum fuit = SYQ edd. t. est O dictum f. PN f. r. rel. | in I libro] I. I ZB | distinctione om. Q 493 < ... >] 3 APZBN 4 V 44 (ante distinctione O²) YO² edd. spat. vac. S om. O²Q adnot. De materia primi libri distinctione 44: quae est potentia ordinata Dei? O² | conformis est] e. c. N | praedeterminatis] praedeterminatis YQ praedictis O 494 divina sapientia] s. d. O 495 beatificandam] in corr. O² verificandam Y | puniendam] praemiandam YO²(in corr.) 495-496 iustitiae, ordinatae rep. post regulae² B² 496 Hae] Quae Q praem. Et A | Scriptura] add. sacra Q | colliguntur ante ex YOQ 497 illa] angelica P²N² | auctoritas] authentica B | Eccl.] Ez. SVO² Gen. A Is. Q om. YO¹ | < ... >] 11 μν cap. 11 γ 14 APZBN 9 V spat. vac. S om. YOQ | Ubicumque] Ubi PN | hoc] haec P²

F 497 Eccl. 11, 3: «Si ceciderit lignum ad austrum aut ad aquilonem, in quocumque loco ceciderit, ibi erit».

T ¹⁰⁴ scil. malis. ¹⁰⁵ De his (n. 52-56) amplius cf. DUNS SCOTUS, *Ordinatio* I d. 44 n. 3-11 (VI 363-368). ¹⁰⁶ Cf. supra n. 43. ¹⁰⁷ Ex codicibus non constat utrum Duns Scotus spatium album hic reliquerit an numerum vel numeros indicaverit. ¹⁰⁸ Cf. DUNS SCOTUS, *Ordinatio* I d. 44 n. 3. 6-7 (VI 363-364. 365-366); d. 3 n. 187 (III 113-114). ¹⁰⁹ Ex codicibus non constat utrum Duns Scotus spatium album hic reliquerit an numerum capituli indicaverit.

est: in cuiuscumque – rationalis creatura – amore permanserit, in illo permanebit).

500 Et ex talibus regulis Scripturae (puta Is. *Ignis eorum non extinguetur et vermis eorum non morietur*, et ex illo Matth. 25 *Ibunt hi in supplicium aeternum, iusti autem in vitam aeternam*) concludit Augustinus, XXI *De civitate Dei* cap. 23, quod certum est Deum numquam daturum eis gratiam. Secundum hoc igitur esset impossibile eos
505 bene velle, quia impossibile est Deo de potentia ordinata dare eis gratiam.

[19] Sed contra istud¹¹⁰ arguitur, quia tunc videtur eodem modo esse 55 impossibile de peccatore viatore qui tamen finaliter non poenitebit, – nam Deus non praecordinavit illi dare gratiam; et si tantum sit impossibilitas ex parte ista, propter talem ordinem, non videtur impos-
510 sibilius daemonem poenitere quam talem viatorem¹¹¹ poenitere.

APSVZBNYOQ(γμν)

498 cuiuscumque] cuius Y quocumque est V | rationalis creatura = VN c. r. (post amore Y) YQγμ creaturae r. (post amore O) ZBOv r. creaturae *rell.* | amore] ante rationalis N² amare P' | permanserit] permansit (add. et Y) ZBY add. finaliter PN add. (= *rep.*) creaturae rationalis permanserit O*(¶ sign. Vacat) 499 permanebit] manebit YOQ 500 ex — Scripturae post aeternam (502) Q | puta om. Q | non om. A 501 et' om. Y | moriatur S | et' post 25 B om. Z | ex illo] ex secundo B om. Q | 25] 15 APN | hi] illi O 502 iusti] isti V | concludit] add. autem O 503 XXI] XXII SZB XII PVN om. A | De — 23 om. O | De civitate] Civitatis S | Dei om. ZBYQ | cap. om. VY | 23] 22 SBYQ | quod] quia S 503-504 numquam] non S* 504 daturum] post eis Y duraturum O 504-506 Secundum — gratiam] *rep.* S om. PN² 504 hoc] quod O*(post igitur) 505 est] esset N²YO | potentia] add. dico (*etiam in textu rep.* S) SZB | dare] post eis N² post gratiam (506) O om. Y 507 istud] illud AZB hoc VQ | arguitur om. PN | videretur OQ | esse] post impossibile (508) YO om. Q 508 qui] si Y | tamen om. V 509 nam] quia Y | praecordinat B | illi] post dare Q sibi V | et] sed Y 510 ista] illa SVO | ordinationem ABQ 510-511 impossibilis] ante videtur (510) Y post daemonem (511) S 511 talem om. O | viatorem] violatorem Y | poenitere = V *edd.* non p. *rell.*

F 500-504 AUGUST., *De civ. Dei* XXI c. 23 (CCL 48, 788-789; PL 41, 756): «Quamobrem prorsus nec alia causa nec iustior atque manifestior inveniri potest cur verissima pietate teneatur fixum et immobile, nullum regressum ad iustitiam vitamque sanctorum diabolum et angelos eius habituros, nisi quia Scriptura – quae neminem fallit – dicit 'eis Deum non pepercisse' [II Petr. 2, 4]... Deinde, quale est aeternum supplicium pro igne diuturni temporis existimare et vitam aeternam credere sine fine, cum Christus... dixerit utrumque complexus 'Sic ibunt isti in supplicium aeternum, iusti autem in vitam aeternam' [Matth. 25, 46]?... Unde, quia vita aeterna sanctorum sine fine erit, supplicium quoque aeternum – quibus erit – finem procul dubio non habebit»; c. 24 [n. 4] (p. 791; col. 739): «Ceterum, eos qui putant minaciter potius quam veraciter dictum... 'Ibunt isti in supplicium aeternum'... et 'Vermis eorum non morietur et ignis non extinguetur' [Is. 66, 24], et cetera huiusmodi, – non tam ego quam ipsa Scriptura divina planissime atque plenissime redarguit ac refellit».

T ¹¹⁰ Cf. supra lin. 505-506. ¹¹¹ Post «viatorem» fere omnes codices erronee addunt «non».

Respondeo: potentia ordinata Dei non respicit actus particulares divinos (de quibus non sunt leges universales), sed respicit leges vel regulas universales operabilium; talis est lex de damnatis, – qualis non est lex de malis dum sunt in via, licet finaliter remaneant mali. 515 Exemplum huius: si quis statuisset quod omnis homicida occideretur, non posset de potentia ordinata – secundum illum ordinem iam positum – salvare istum homicidam; si tamen ipse posset alium occidere non propter aliquam legem talem universalem, illum posset salvare (sive non occidere) etiam de potentia ordinata. Ita viator qui non 520 salvabitur, potest salvari, quia contra hoc non est aliqua lex universalis iam statuta qualis est contra salvationem damnati.

56 Si obiciatur contra hoc, quod 'sicut lex est de universali ita et iudicium conforme legi est de universali, et illud iudicium sequitur ex lege (igitur qua ratione non potest contra legem, pari ratione nec 525 contra iudicium ex lege); sed iste viator, si damnabitur, erit secundum iudicium consonum legi; ergo etc.', – respondeo: lex est de illo qui est malus in termino, et ideo quando ad aliquem particularem applicatur illa lex (puta ad hunc vel illum iam iudicatum, quia in termino), non magis revocatur iudicium quam lex; sed de isto malo 530 adhuc existente in via, non est iudicium per legem aliquam, sicut nec lex illa in communi se extendit ad viatorem.

APSVZBNYOQ(γμν)

512 ordinata] post Dei PN absoluta Y | Dei om. YO | respicit] recipit P'N' 513 universales — leges' om. S | respicit] add. ut A add. aliquas O 514 universales om. O | est — qualis om. APSZBN 514-515 qualis — lex] non autem Q 515 lex ante non N² | malis] damnatis V* | finaliter remaneant] r. f. Y 516 quis] aliquis Y | statueret A | homicida occideretur] o. h. Z* 517 posset] potuisset V* | illum] istum A 518 istum] post homicidam V illum SO | homicida (!) Q | si] sed SO | ipse] iste N om. Y | alium] illum Y 519 aliquam] aliam BY | talem] ante aliquam YO ante legem SV om. Q | illum] istum V 520 etiam] post potentia Y om. Q 521 salvabitur] salvatur V 522 iam om. V | iam statuta om. PN² | statuta] s. vel instituta A | est] tamen esset Q | salvationem damnati] d. s. Y 523 obicitur ASVZBQ | hoc, quod sicut in ras. P¹ | quod] quia OQ | sicut lex] l. s. V 524 iudicium¹ in corr. O² | et] quia Q 525 ratione¹] potentia O 526 ex lege om. O² | iste] ille SVYO | erit] est AB 527 consonum] conforme YQ | etc. om. Q | illo] isto A 528 et om. O | aliquam YO | particularem om. N² 529 illa] ista PN | ad] rep. post vel B om. AV | illum] istum A | iam] add. ut V | quia] om. O add. est Q 530 isto] illo O 531 adhuc] iam Q | aliquam] aliam Y | sicut om. Y 532 illa] ista A | in communi om. Q

[20] Aliud dubium¹¹² est si ista obstinatio voluntatis malae sit a Deo 57
vel ab ipsa voluntate mala? Si enim sit a voluntate, videtur quod ipsa
535 possit resilire ex se ab ea¹¹³, sicut ipsa potuit ex se illud malum velle:
qua enim virtute movet se ad aliquid, eādem quiescit in illo, et ae-
quali potest se retrahere ab illo et movere in aliud magis inclinans,
quale est obiectum illius. Si autem ista obstinatio ponatur a Deo, er-
go ista malitia erit a Deo, et sic Deus est causa peccati, quod videtur
540 inconueniens.

De isto.

58

Quamvis videatur dicere A u g u s t i n u s , *De fide ad Petrum* (auc-
toritate supra allegata), quod Deus ordinavit aversionem voluntatis
in malum¹¹⁴ semper manere¹¹⁵, et obstinatio sit signum voluntatis ma-
545 lae, – tamen quia actus, dum manet, habet quasi continue causam
(quia eius esse est quasi in continuo causari), sicut Deus non potest
esse causa mali ‘in quantum malum’ in prima elicitione¹¹⁶ sui, ita nec
in esse suo continuato, quod est ‘continue elici’; igitur sola voluntas

APSVZBNYOQ(γμν)

533 Aliud] Ad (!) B | si] an S* | ista] illa SVO | voluntatis malae] m. v. A | Deo] add. nulla
voluntas V* 534 voluntate] ante ipsa V post mala YOQ | enim sit] e. est YO om. PN
534-535 ipsa possit] ipse p. S ipsi possunt YO 535 resilire] in corr. N² resistere V transilire
PZ | ex¹ = YOμν | se ab ea] se YO om. V | ea] ipsa PN | ipsa om. V | potest Y | illud om. V | ma-
lum] add. male N²Q 536 ad] in O om. Y | quiescit in corr. Q¹ | in illo] et ista Y
536-537 aequaliter N 537 se] post retrahere Q sese S sese (se O²) ante potest O | illo] isto
O* | movere] manere O 538 illius] istius N om. Y | illius. Si in ras. P² | ista] illa VSO | poni-
tur S | Deo] do (!) V 539 ista] post malitia Q illa (ante ergo, 538-539 Y) SYO | est] erit (po-
st peccati Y) VYO² om. SO* | videtur] est YQ 541 De isto] Ad illud V om. O² 542 vi-
deatur] videtur B videantur (!) Z | videatur dicere post allegata (543) Q | Augustinus] ante dicere
VO ante videatur S Augustinum ante dicere Y 542-543 auctoritate om. Y 543 supra al-
legata] praeallegata s. O praeallegata Q | aversionem O 544 malo O | obstinatio] receptio
YOQ | sit] fit Y 545 tamen] tunc ZB | quia om. Y | actum Q | habet post continue Q | quasi
om. V* | causam] add. mali N* 546 est om. Y | quasi om. PN | in om. YQ | continuo] conti-
nue YOQ 547 malum = NOQ edd. malus rell. | in²] scilicet in O | prima] ipsa Y | elicitione]
electione BQ edd. comp. rell. (pon. elicione N²) 548 in esse suo] e. in V | continuato] conti-
nuo YO contrariando A | continue] continuo Y | sola] potentia (!) P om. Y

T ¹¹² Primum dubium cf. supra n. 55 («Sed contra» etc.). ¹¹³ scil. ab obstinatione.
¹¹⁴ scil. a bono in malum. ¹¹⁵ Cf. supra n. 12. – Cf. etiam expressius verba quae illam auctori-
tatem immediate praecedunt, scil. FULGENTIUS, *De fide ad Petrum* n. 34 [c. 3 n. 34] (CCL 91A,
733; PL 40, 764): «Bonae quoque voluntatis et cogitationis initium, non homini ex se ipso nasci
sed divinitus et praeparari et tribui, in eo Deus evidenter ostendit quod neque diabolus neque
aliquis angelorum eius... bonam potuit aut poterit resumere voluntatem». ¹¹⁶ Substantivum
hoc, quod etiam in parallelo loco *Reportationis* occurrit, provenit ex verbo «elicere» (cf. DUNS
SCORUS, *Rep.* II A d. 7 q. 1-3).

erit causa, a Deo tamen est illa poena ignis quod est 'malum puniens'. Haec etiam obstinatio, ut dicit malitiam peccati in voluntate, potest dici esse a Deo, non quidem positive volente eam, sed deserente et nolente dare gratiam: sicut enim illum gratificat cui disponit dare gratiam, ita illum non gratificat quem derelinquit (hoc est respectu gratificationis cuius habet 'nolle').

59 Cum ergo arguitur quod si ista¹¹⁷ est a sola voluntate, ergo sola voluntas potest in oppositum resilire (scilicet ab illo obiecto in quod inordinate se inclinavit)¹¹⁸, — respondeo: dico quod ad resiliendum meritorie, requiritur aliud principium a voluntate, puta gratia, quam angelus malus non potest ex se habere, — et Deus, secundum quod deseruit eum, disposuit eam sibi non dare. Sed si arguas quod saltem potest habere 'velle circumstantionatum' circa illud quod inordinate voluit, licet illud 'velle' non sit sibi meritorium, — hoc pertinet ad sequens, scilicet de bonitate morali¹¹⁹.

60 Ex dictis ergo videtur quod non sit negatio potentiae, hoc est principii activi, nisi accipiat 'activum principium' totale vel principale¹²⁰. Nec potentiae quae est ordo ad actum, nisi propinquae¹²¹. Nec

APSVZBNYOQ(γμν)

549 erit] est AQ | poena] potentia SB | quod] quae NQ 550 etiam] autem PN est Y | in] a Z* 551 dici] add. eam APSZBN | non quidem positive om. Y | quidem om. VOQ 552 nolente] volente S* | dare gratiam] g. d. V | illum] istum AV illud Y om. O 552-553 disposuit Q 553 ita] sic Y | illum] ipsum A nullum Z* | derelinquit] delinquit O 555 quod] quia O | si om. Q | ista] illa SO add. obstinatio Q | sola voluntate] v. s. YOQ 555-556 sola voluntas] v. s. O' v. YO² ipsa Q 556 resilire in corr. O² | illo] post obiecto A isto PZNO | quod] quo VN quantum Y add. principium in quod P* 557 inordinate] post se Q ordinate AYO* | inclinatur AO | respondeo] om. Q add. et B | dico om. YO | resiliendum] resistendum O 558 aliud] aliquod al. A sicut P* 560 disponit ASN*YO | sibi] post non PN igitur S | Sed om. AYQ 561 velle] nolle ZY | circumstantionatum om. ZYO*Q | circa illud om. Z | ordinate P 562 licet] sed l. A | velle] nolle Y | sibi om. PBN²(post meritorium) | meritorie Y 562-563 sequens] sequendas O* praem. membrum Q add. capitulum (c.) membrum N²) APN 563 morali] mali (!) Z 564 Ex] praem. Et A | quod] add. licet Y 564-565 quod — accipitur] non esse neganda potentia quae est principium nisi quae est Q 564 negatio potentiae] neganda (in corr. N²) potentia N 565 principii] principium Y | activi om. YO | nisi] ubi N² add. ut V | accipitur] accipitur P*VBN om. YO | activum principium] p. a. VQ activi YO 565-566 totale vel principale] totalis vel principalis YO | principale] partiale pr. Q 566 Nec!] add. negatio N² 566-567 potentiae ... propinquae ... potentiae logicae] potentia ... propinqua ... potentia logica Q 566 quae] qui (!) A | ordo] omnino (!) Y | ad om. V | propinquum B*

T ¹¹⁷ subintellige: obstinatio. ¹¹⁸ Cf. supra n. 57. ¹¹⁹ Instantia (lin. 560-562) solvitur in sequente articulo, infra n. 75; de velle 'circumstantionato' seu «ex circumstantia» vel «cum omnibus circumstantiis» cf. supra n. 28. 30. 39. ¹²⁰ Cf. supra n. 44. ¹²¹ Cf. supra n. 49.

potentiae logicae nisi ex extrinseco¹²², ex cuius parte non est impossibilitas ad uniendum extrema loquendo de potentia eius absoluta¹²³, sed de potentia ordinata, ut¹²⁴ colligitur ex Scriptura (sicut prius dictum est de Augustino) quod non disposuit Deus illa extrema unire¹²⁵, et quod non sit alia causa permanentiae eorum in malo nisi derelictio divina¹²⁶, — sive quod disposuit non dare eis gratiam, cum sint in termino¹²⁷, quo modo non disposuit de viatoribus malis¹²⁸.

Videtur etiam hoc probari per auctoritates sanctorum, — primo 61 per Damascenum cap. 18: «Quod est angelis casus, hoc est hominibus mors»; secundo per Augustinum XXI *De civitate* cap. 11 et cap. 23: 'In Scriptura nihil est certius quam sententia Scripturae'.

APSVZBNYOQ(γμυ)

567 nisi] nec A om. Z | ex¹ om. VYO | extrinseco] extrinsece V intrinseco N¹ | ex² om. A | cuius parte] p. c. N²YOQ | non post extrema (568) Q 567-568 possibilitas BN 568 eius] rep. post potentia (569) Q om. Z² 569 ut] non ASB quae VOQ add. om. rel. | colligitur] tollitur A | ex] a O | prius post est (570) N 570 Augustino] angelo A | non] post extrema A om. P²Z pon. signum attentionis x P² | disposuit. = Q edd. exponit N¹ disponit N¹ comp. rel. | Deus om. ZBYO | illa extrema] e. i. Q 571 et om. SY | alia] aliqua O | permanente V | in om. V | malo] malitia PVZBN 571-572 derelictio] comp. O dispositio Z 572 quod — dare] dispositio de non dando Q | disposuit = edd. disponit (post non Y) BY comp. rel. | dare eis] e. d. Y | cum sint] comp. Y 573 quo] quod N illo Y | disposuit = edd. disponit NY comp. rel. | de] add. peccatoribus N 574 Videtur etiam hoc] Quod videtur O sicut potest Q | etiam hoc] h. e. SZB om. Y 575 18] 28 A 8 VQ | hoc om. A 575-576 est hominibus] h. e. A 576 XXI] post civitate YO II Q | De civitate] Civitatis Dei S add. Dei VN 577 cap.¹ — 23] 4 A cap. 23 in mg. μ cap. 21 et 12 et 22 γ om. υ | 11 — 23] 11 et cap. 13 O 41 et cap. 23 Y 22 et 11 V 22, 13, 11 ZB 11 PSN 23 Q | nihil est certius] vel creatura circa hoc Y add. circa hoc VN²O | quam om. O

F 575 DAMASC., *De fide orth.* c. 18 [II c. 4] (FIP t. s. VIII 77; PG 94, 878): «Oportet autem scire quoniam quod est hominibus mors, hoc est angelis casus. Post casum enim non est eis poenitentia, quemadmodum neque hominibus post mortem». 576 AUGUST., *De civ. Dei* XXI c. 11 (CCL 48, 777; PL 51, 726): «Sicut enim non efficiunt leges huius civitatis ut in eam quisque revocetur occisus, sic nec illius ut in vitam revocetur aeternam secunda morte damnatus»; c. 23 (p. 787-789; col. 735-736): «[Sancti et sacris Litteris eruditi] viderunt divinam vacuari vel infirmari non posse sententiam, quam se Dominus praenuntiavit in iudicio prolaturum atque dicturum 'Discedite a me, maledicti, in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis eius' [Matth. 25, 41]. Sic quippe ostendit aeterno igne diabolus et angelos eius arduos... Quamobrem prorsus» etc., ut supra ad lin. 500-504.

T ¹²² Cf. supra n. 51. ¹²³ Cf. supra n. 52. ¹²⁴ Loco «ut» aliqui codices erronee tradunt «non» vel «quae», reliqui omittunt. ¹²⁵ Cf. supra n. 54. ¹²⁶ Cf. supra n. 58. ¹²⁷ Cf. supra n. 59. ¹²⁸ Cf. supra n. 55-56.

[3. – DE BONITATE VIRTUOSA SIVE EX CIRCUMSTANTIA]

- 62 Restat nunc videre de bonitate morali¹²⁹ et malitia sibi opposita¹³⁰. 580 [22]
- 63 Ubi dicitur quod non possunt habere volitionem moraliter bonam, quia omnem deformant ex aliqua circumstantia inordinata, referendo illud inordinate ad amorem sui.
- 64 Similiter: habitus in eis est perfecte malus, in termino, et ideo perfectissime inclinatur. 585
- 65 Numquam igitur bene volunt, propter primum, – sed semper male

APSVZBNYOQ(γμν)

580 de rep. post et Y 581 dicitur] videtur S | moraliter] naturaliter Y 582 omnem] hominem YO* add. hominem A add. volitionem Q add. actum N² | deformant] in corr. O² deformavit B 583 ad] in VQ | sui] suum YQ 585 ideo] etiam Y | inclinatur] add. in malum VN²YO²Q 586 igitur] ante Numquam Q autem igitur (i. in ras. P¹ et resc. P²) P sibi A autem (add. sibi N¹) ZBN | bene om. O* | primum] ipsum O* bonum S praem. bonum A 586-587 primum — propter om. Z 586 sed] et YOQ | semper in corr. B¹

F 581-583 BONAV., Sent. II d. 7 pars 1 a. 1 q. 2 in corp. (II 179a): «Quantum ad deformitatem, est in mala voluntate diabolus continue... Et cum in ea regnet perversitas, semper omnem actum quem elicit, deformat et depravat, et ita continue peccat»; ad 4 (p. 179b): «Diabolus naturaliter diligit Deum ut conservatorem, sed voluntas diaboli illam dilectionem refert ad propriam utilitatem; ideo peccat, quia etsi Deum diligit, tamen propter se diligit»; THOMAS, Sent. II d. 7 q. 1 a. 2 in corp. (ed. Parmen. VI 446ab): «Dicendum quod in daemone est natura bona..., sed voluntas mala...; et ideo omnis actus naturae eorum bonus est, sed actus voluntatis eorum est malus... Dicendum est ergo quod... impossibile est a voluntate 'adhaerente inconvertibiliter perverso fini' aliquod rectum opus provenire»; ad 2 (p. 447a): «[Appetitus naturalis daemonum] per circumstantias depravatur, quas apponit deliberativa voluntas, – in quantum volunt esse et vivere sub tali deformitate peccati, sicut luxuriosus desiderat vivere in sua turpi delectatione». 584-585 THOMAS, Sent. II d. 7 q. 1 a. 2 in corp. (ed. Parmen. VI 447a): «Dicitur enim ex malitia peccare, qui ex electione pravi finis peccat... Ergo de peccato nullus potest poenitere nisi vel passione cessante vel habitu remoto quo malum finem eligebat. Removeri autem habitum non est possibile nisi in eo qui est in statu viae et mutabilitatis; unde quandocumque aliquis devenit ad terminum viae, non potest deflecti ab eo fine cui adhaesit, sive sit bonus sive malus. Finis autem viae hominis est mors sua, finis autem angeli est terminus electionis suae qua bono adhaesit vel malo»; De veritate q. 24 a. 10 in corp. (XXII³ 707a): «Unde, in peccato angeli sola duo concurrunt, scilicet inclinatio habitualis in peccatum et falsa aestimatio virtutis cognitivae de particulari eligibili. Cum autem in angelis non sit multitudo appetitivarum potentiarum (sicut est in hominibus), quando appetitus eorum tendit in aliquid, totaliter inclinatur in illud, ut non sit ei aliqua inclinatio inducens ad contrarium».

T¹²⁹ scil. virtuosa seu de vera bonitate «in specie moris», «cum omnibus circumstantiis dictratis a recta ratione» (n. 30). ¹³⁰ Cf. supra n. 40. – Agitur hic (n. 63-75) de bonitate morali virtuosa (n. 30) et de malitia ei opposita (n. 34. 37).

volunt, propter secundum, scilicet propter vehementem inclinationem in malum.

Ad primum istorum¹³¹ adducitur Augustinus *Super Psalmos*: 66
 590 *Deduc me, Domine, in semita mandatorum tuorum*¹³².

Contra primum¹³³.

67

'Habent naturalia integra' (secundum Dionysium *De divinis nominibus*)¹³⁴, ergo est in eis inclinatio naturalis ad bonum; ergo secundum illam inclinationem possunt aliquid conformiter velle, quia
 595 potentia – ut in natura sua mere consideratur – potest aliquem actum elicere, consonum inclinationi naturali; ergo possunt habere actum non malum, quia non est contrarium naturae eorum.

Praeterea, habent 'vermem'¹³⁵, qui est remorsus de peccato eorum; 68
 remorsus autem iste est aliqua displicentia, quae 'displicentia' non
 600 est actus malus moraliter, quia licet possit deformari per circumstantiam inordinatam, tamen – sistendo in hoc quod est 'nolle se peccasse' – non videtur formaliter esse malitia moralis.

Praeterea, si nolunt poenam in quantum est laesiva naturae, si- 69
 stendo tantum in hoc (absque aliqua circumstantia), non videtur ac-

APSVZBNYOQ(γμν)

587 volunt] vult B | scilicet] videlicet O *add.* et A | vehementem] *add.* habitum O¹
 587-588 inclinantem O 588 in] ad AV 589 Ad in *corr.* P¹ | istorum] illorum SVO *praem.*
 autem N¹ | Super om. Y | Psalmos] Psalmum 8 VOQ 8 Y 590 Deduc — tuorum] *spat. vac. unius*
cm. S om. VYOQ | mandatorum tuorum] veri tui B | tuorum om. P 592 Habent in *corr.* B¹
 592-593 De divinis nominibus] om. YO *praem.* 4 Q *add.* cap. 4 PZBN 593 naturaliter S | ad]
 in Q 594 illam inclinationem] incl. il. Q | conformiter] formaliter V 595 mere ante ut YO |
 consideratur om. YO | aliquem om. V 596 inclinationi] rationi V¹ | naturali om. Y | actum om.
 YO² 598 qui in *corr.* O² | peccato] vitio A | eorum] illorum V 599 autem om. YOQ | iste]
 ante remorsus Q ille SVO | displicentia ... displicentia] disciplina ... disciplina B | quae] haec AO |
 quae displicentia] om. P¹ Y quae P² 600 actus malus] m. a. AQ | moralis AY | quia om. V | posset
 AP¹VNY 601 deinordinatam (!) Q | tamen] non Y | nolle] velle A 602 non] nec S | esse]
 ante formaliter PN²YQ om. N¹ | moralis] formalis S 603 Praeterea] Item V | nolunt] volunt
 VYO | est laesiva] l. e. A 604 tantum] tamen AZB | in om. Z | aliqua] alia PSN om. AV

F 589-590 AUGUST., *Enarrat. in Psalmos* ps. 118 sermo 11 n. 5 (CCL 40, 1698; PL 37, 1530): «Sed quia et hoc [scil. praecepta amoris servare quisque] minus valet viribus propriis, nisi adiuvetur ab illo qui iubet ut faciat quod iubet, 'deduc me' – inquit – 'in semita mandatorum tuorum, quia ipsam volui' [Ps. 118, 35]: parum est mihi, [Domine], voluntas mea, nisi in eo quod volui me ipse deducas».

T ¹³¹ scil. duorum, n. 63. 64 (textus n. 65 est expositio Scoti). ¹³² Ex *Reportatione* patet Augustinum hic ab ipso Duns Scoto adduci: cf. DUNS SCOTUS, *Rep.* II A d. 7 q. 1-3. ¹³³ Cf. supra n. 63. ¹³⁴ Cf. supra n. 4. ¹³⁵ Cf. supra n. 54.

tus moraliter malus, – quia sicut potest amare naturam suam ‘non male’ moraliter, ita potest odire contrarium sibi¹³⁶.

70 Contra secundum¹³⁷ arguo tripliciter¹³⁸.

[23]

Primo, quia videtur quod voluntas ex libertate sua posset non velle et nullum actum habere. Quod probatur, quia secundum Augustinum, libro *Retractationum* I cap. 22, « nihil est tam in potestate voluntatis quam ipsa voluntas », – quod non intelligitur de voluntate quantum ad eius esse primum (quia quantum ad eius esse primum, magis est in potestate eius non-voluntas quam voluntas), sed intelligitur quantum ad operari. Ergo voluntas magis est in potestate eius quantum ad operari, quam aliqua potentia inferior; sed voluntas potest aliquam potentiam inferiorem suspendere ab omni actu, – ergo et se ipsam; igitur non necessario vult malum.

71 Praeterea, secundo: quod etiam adducitur de habitu¹³⁹, improbatur dupliciter.

Primo, quia omnis habitus inclinatur ad aliquem actum in eadem specie; igitur iste habitus, qui ponitur causa peccandi¹⁴⁰, aut inclinatur tantum ad actum superbiendi aut tantum ad actum odiendi. Ad quemcumque autem actum ponatur inclinare, videtur probabile quod

APSVZBNYOQ(γμν)

605 moraliter malus] ma. mo. YOQ 606 male] rep. Y in alio PZN² | moraliter in corr. O² | sibi om. V 607 secundum] primum V | arguo] om. YOQ add. similiter A | tripliciter] dupliciter V 608 possit Q 609 et] add. ita N²Q | nullum] non A 610 libro om. YOQ | I] ante *Retractationum* YQ om. V | cap. om. O | 22] 12 A 11 O | est] enim S om. O² | tam post potestate (610-611) V² 611 ipsa] post voluntas Q in O² | quod om. A 611-613 quod — voluntas² om. P² 611 intelligeretur O² 611-612 de voluntate om. YOQ 612 eius] post esse ZQ om. YO 612-613 primum — primum] quia ad esse O om. Y 612 eius esse] esse eius SQ 613 eius] voluntatis YO | quam voluntas om. YO 614 quantum om. N² 614-615 Ergo — operari om. Y 614 voluntas] add. sua Q 615 eius] sua Q nostra V om. O | quantum] praem. scilicet O add. scilicet AV | aliqua] alia ASZB add. alia PVN | voluntas om. YOQ 616 potest om. S²(post inferiorem) | aliquam] aliam A | potentiam om. YO | omni in corr. O² | actu om. S 617 et om. YO 618 secundo] post etiam A secunda N om. VOQ | etiam] post adducitur YO om. Q | de] pro P 620 Primo om. VYO | quia] sic A | inclinatur] inclusit O² | ad] in S om. Y 621 specie] add. cum illo a quo generatur N²Q | igitur iste = PSN ig. ille V ipse ig. Y ille ig. rell. edd. | ponitur] add. inclinans non tantum N² | aut] comp. Y. 622 tantum² om. VQ 623 quodcumque P | autem actum om. YOQ | ponitur SVQ | inclinare om. YOQ

F 609-611 AUGUST., *Retract.* I c. 22 n. 4 (CCL 57, 66; PL 32, 620).

T¹³⁶ scil. ipsi naturae; cf. supra n. 41. ¹³⁷ Cf. supra n. 64. ¹³⁸ scil. n. 70. 71. 72. Primo arguitur contra consequentiam: ‘habitus in eis est perfecte malus, igitur necessario voluntas malum’ (n. 64). ¹³⁹ scil. quod perfectissime inclinatur (n. 64). ¹⁴⁰ Cf. supra ad lin. 584-585.

possit aliquando illum actum non habere, quia potest habere alium
 625 distincte et ex toto conatu, et non potest simul habere duos perfectos
 actus; igitur nullus unus actus est qui necessario sit perpetuus ex
 vehementi inclinatione ad ipsum, et per consequens nec in communi
 necessario inest actus malus ex habitu.

Praeterea, secundo: habitus non est potentiae ratio agendi modo 72
 630 opposito proprio modo ipsius potentiae, – quod probatur sicut supra
 prius probatur contra duas opiniones, in illa ratione de prioritate
 causae in quantum causa, quando causa secunda non determinat mo-
 dum agendi causae primae sed e converso¹⁴¹. Ergo si voluntas non-ha-
 bituata possit non necessario velle hoc (et hoc est libertatis in ea),
 635 voluntas habituata non necessario volet hoc. – Et tunc quod dicit
 Philosophus VII *Ethicorum* quod 'malus est impenitens', oportet
 quod exponatur: id est 'de difficili poenitens', quia nullus actus
 potest esse ita intensus in voluntate, quod tollat omnino eius poten-
 tiam ad oppositum.

APSVZBNYOQ(γμν)

624 aliquando post actum A | habere² ante potest V post distincte (625) Y 625 di-
 stinctum Q | et² add. ita YO | potest om. Z | simul post actus¹ (626) YOQ | duos add. distinctos
 A | perfectos post actus¹ (626) AO² perfectus P om. YO²Q 626 actus¹ add. et distinctos B |
 unus actus a. (add. seu rep. nullus est qui Q*) u. YQ om. V | qui om. V | sit erit Q om. V
 627 ad] in Y 628 inest] inter V | malos V* 629 secundo] secundus ZB tertio P²N om.
 P* | est om. Y | potentiae post ratio YOQ add. et V | agendi om. Y 630 proprio modo] m. p.
 (p.) pon. primo O² O proportionali modo V m. proportionato Q p. Y | sicut] sic N*
 630-631 supra prius probatur] prius s. prob. (probabatur B) ZB s. prius probatum fuit V fuit pro-
 batum s. (p. s.) s. p. Y YOQ 631 opiniones] rationes BO* add. et V | illa] ista A prima Q
 alia O 632 causa] causae Y* | quando om. P²N 632-633 quando — e converso om.
 YOQ 632 quando causa om. A 634 possit] posset V potest A | necessario] ante non
 NYO post velle Q | et hoc] h. SY non Q | libertas AV* | in ea om. YO 635 voluntas] praem.
 igitur Q | volet] vellet V nollet post hoc Y 636 Philosophus] Aristoteles YOQ add. in APN |
 VII om. O* | quod] quia S | malus] intemperatus Y om. O | impenitens] in corr. O² impenitivus
 B i. vel impenitivus A impenitivus Y 637 quod rep. ante oportet (636-637) Y | id est] hoc
 e. Y ibi AV in (pon. id est O²) O | poenitens] ante de Y in corr. O² poenitivus B poenitivo A |
 nullus] neque S | actus] fictus S² 638 esse] add. et Y | omnino] omnem V 638-639 po-
 tentiam] formam Y 639 oppositum] obiectum A

F 636 ARISTOT., *Eth. Nic.* VII c. 10 (AL XXVI³ 285; H c. 8, 1150a 21-22): «Necessarium
 enim hunc [scil. intemperatum] non esse poenitentem; quare insanabilis»; c. 11 (p. 286; c. 9,
 1150b 29-30): «Est autem intemperatus quidem, quemadmodum dictum est, non poenitivus; im-
 manet enim electioni».

T ¹⁴¹ Cf. supra n. 17.

- 73 Quantum igitur ad istum articulum¹⁴², videtur posse dici quod non 640 [24]
necessario habent aliquem actum malum, nec loquendo de aliquo ac-
tu determinato vel indeterminato sive vago.
- 74 Et de determinato videtur satis patere, quia si tantum habeat ha-
bitum determinatum, ille inclinat ad certum actum, unum in specie,
— et patet¹⁴³ quod potest habere aliquem alium actum in specie ab 645
illo¹⁴⁴, et pro tunc non habere alium¹⁴⁵, et pari ratione¹⁴⁶ non habere
quemcumque alium ad quem non est talis habitus inclinans. Si etiam
habeat plures habitus inclinantes ad diversos actus in specie, aliquis
tamen habitus non vehementissime inclinat; et potest non habere
actum illius habitus 'non maxime inclinantis'; igitur potest non ha- 650
bere actum cuiuscumque alterius.
- 75 De indeterminato sive vago, probatur idem: vel, si possit suspen-
dere se ab omni volitione, sicut processit una ratio¹⁴⁷ (quae tamen
assumit dubium, quia non videtur quod possit se suspendere ab omni
actu sive volitione); vel quia aliquando potest habere volitionem 655
'non malam' malitiā contrariā bonitati morali, licet non habeat
'bonam' bonitate morali completa¹⁴⁸ (quae est ex omnibus circum-

APSVZBNYOQ(γμν)

640 igitur] autem Y | istum articulum] a. i. A illum a. S istud (illud Y) argumentum YO |
posse om. A | non om. Y 642 determinato] terminato Q 642-643 sive — determina-
to om. Y 643 Et om. B | de om. S*VOQ | determinato] indeterminato O² | satis patere]
satisfacere V | quia] quod Z 643-644 habitum determinatum] d. h. Q 644 ille] iste
AY | unum] bonum B 645 quod] add. hic PN* | alium] post actum NOQ om. Y | actum]
add. unum B | in specie post illo (646) YOQ 646 alium] illum YOQ 647 alium]
praem. actum V add. actum PZBN | non — inclinans] talis habitus n. inclinat Q | Si] Sibi
(pon. Si P²) P Sed SO* 648 habeat] ante etiam (647) V haberet YQ habet O | plures] post
habitus A in corr. V¹ 649 non¹ om. ZBYO*Q | non²] ante potest V rep. ante potest Y
650 illius] huius O | habitus om. YOQ | non¹ om. B*YO*Q | igitur] add. et Y | non²] ante
potest V om. N²Y 651 actum] habitum N* 652 vel, si] sive Y quia vel quod Q | si]
quia N² | posset AV 653 se] ante suspendere (652-653) YO om. V | omni] una Y | volitio-
ne] ratione Y* 653-655 sicut — volitione om. O² 653 una ratio] r. prima (p.) una
Y¹) Y 654 sumit PZBN | quia] quod O² | se] post suspendere N om. P² | omni om. V
655 quia] quod A add. [...] O* | aliquando] post habere YQ add. non O* 656 non¹ om. Q |
bonitati] voluntati B* 656-657 licet — morali om. S 656 non habeat om. O²
657 bonam] praem. eam NYO | bonam — est] bonitatem moralem completamque B | com-
pletam V

T ¹⁴² Cf. supra n. 62. ¹⁴³ scil. ex dictis supra n. 71. ¹⁴⁴ id est: 'aliquem actum alium
in specie ab illo'. ¹⁴⁵ scil. illum ad quem habitus determinatus inclinat. ¹⁴⁶ scil. pro tunc
quando habet actum specie diversum, ad quem habitus determinatus non inclinat. ¹⁴⁷ Cf. su-
pra n. 70. ¹⁴⁸ Cf. supra n. 68 et n. 37.

stantiis¹⁴⁹). Licet nec in hoc appareat impossibilitas quin posset habere complete bonum moraliter¹⁵⁰, saltem hoc videtur probabile quod actum suum 'bonum ex genere' potest habere, hoc est sistendo ibi, non deformando per circumstantias contrarias circumstantiis bonae volitionis¹⁵¹; vel si habeat illum actum circumstantionatum quibusdam bonis et deordinatum quibusdam malis, non tamen oportet quod ille sit semper malus: mirum enim videtur negare naturalem potentiam in natura illa excellenti, ubi non apparet aliquid propter quid sit negandum! Probabile tamen est quod secundum hanc potentiam non exeant in actum, propter vehementem malitiam, secundum quam magis probabile est quod agant quam secundum potestatem naturalem, secundum quam possent in actus aliquo modo oppositos.

[III. — AD ARGUMENTA PRINCIPALIA]

[25] Ad primum argumentum principale¹⁵² dicitur quod licet credant, ille tamen actus credendi est in eis malus, quia odiunt illud creditum. — Sed contra hoc: actus intellectus, ut praecedit actum voluntatis, non habet deformitatem ab actu voluntatis sequente, sed in illo priore possunt aliquod verum concipere, et hoc tam speculabile (puta 'Deum esse trinum') quam agibile (puta 'Deum esse diligendum').

APSVZBNYOQ(γμυ)

658 nec] non (post hoc N) P'NY hoc S' non post hoc S' | in in corr. N' | possibilitas Z' | pos-
sit AYOQ 659 saltem hoc videtur] satis v. h. Y | quod] quia ASBYO 660 suum om. VN²Q
661 deformando] add. ipsum N²Q | circumstantiam O 662 illum] ita Z 663 bonis] add.
circumstantiis Q | non tamen] modo non (n. in corr. P') P | ille] iste AY 664 mirum] spat vac.
Y | enim in ras. Q' | videtur] [...] V* | naturalem potentiam] p. n. Y 665 in om. Y | illa] ita N
ista illam Y | apparet] patet Y | aliquid om. Y | quid] quod VZBNYO 665-666 neganda YOQ
666 tamen est] e. t. YO | quod] quia A 667 exeunt YOQ | propter om. O 668 est] videtur
YO | agant] agunt YOQ agantur V | potestatem] potentiam Q 669 secundum quam = N²YOQ
edd. 671 adnot. Ad primum argumentum principale O² | primum] illud ZB | principale om.
YOQ 672 ille] post tamen YOQ iste A | credendi om. YO | est — malus] in eis non est merito-
rius (n. e. m. om. V') est m. V | in eis ante credendi N 672-673 illud creditum] c. i. A
673 Sed om. YOQ | hoc] licet V om. YQ 674 sed] et V 675 illo] isto A | priore rep. O* |
pos-sit (!) Q | verum] bonum Z bonum vel v. PN | tam] tamen Y | speculative A 676 Deum esse
... Deum esse] e. D. ... e. D. Y | trinum] comp. O* add. et unum Y 676-677 diligendum] adnot.
Dicitur in I [Duns Scotus, Ordinatio, prol. n. 322 (I 210)] quod Deum esse trinum est veritas prac-

F 671-673 BONAV., Sent. II d. 7 pars 1 a. 1 q. 2 ad 1 in opp. (II 179b).

T ¹⁴⁹ Cf. supra n. 30. ¹⁵⁰ Cf. supra n. 67. ¹⁵¹ Cf. supra n. 69. ¹⁵² Cf. supra n. 2.

- 77 Potest igitur dici ad illud argumentum¹⁵³ quod probat verum, scilicet quod habent aliquem actum bonum deminute bonitate morali, quia scilicet non malum malitiā contrariā, puta non habentem aliquam circumstantiam contrariam circumstantiae debitae, licet careat aliquā circumstantiā debitā: non enim credit propter illum finem propter quem credendum est, et circumstantia finis est necessaria ad bonitatem moralem. 680
- 78 Ad secundum¹⁵⁴ dico quod 'capacem' esse participem, sonat in potentiam remotam, loquendo de potentia ad actum¹⁵⁵, – vel loquendo de potentia quae est principium¹⁵⁶, sonat in principium activum vel passivum, partiale, deminutum. 685
- 79 Ad tertium¹⁵⁷ concedo quod in eis sit liberum arbitrium.
- 80 Et cum arguis quod 'posse peccare, non est pars liberi arbitrii' (secundum Anselmum)¹⁵⁸, – dico quod aliud est loqui de posse peccare, et aliud de potentia ad peccatum: primum enim dicit ordinem ad actum deformem, secundum dicit rationem principii quo potest elici actus deformis. 690
- 81 Primus autem ordo non est liberum arbitrium absolute, nec aliquid eius, nec aliquis 'ordo ad actum' est aliquod principium activum vel pars eius. 695

APSVZBNYOQ(γμν)

tica N² adnot. Unde dico primo quod hoc (q. h.) h. q. *sed rest.* N³ dicit respectu intellectus divini in ratione prioritatis, non tamen in ratione intelligentis [*ibid.* n. 334-336 (I 218-220)]. Ultra declaro: uterque modus hic dicit speculabile, non importans primo agendum in divinis. Probatio, quia haec 'Deus est trinus' importat secundo agendum, quia includit (...) ad finiendum; primo autem significat Deum existere in unitate essentiae et trinitate personarum N³

678 ad om. VYOQ | illud om. A | quod] ante illud VYOQ quia B 678-679 scilicet post habent (679) N 679 actum bonum] b. a. O | deminuta Q 680 quia] quod B | scilicet om. VYOQ | malum] malus A | habente ASBY 680-681 aliquam] aliam Y 682 aliqua om. PNYQ 682-683 debita — circumstantia om. Y 682 credit] credunt N 683 quem] quod V 685 adnot. Ad secundum O² | quod] add. voluntatem N² add. hominem Y add. angelum vel voluntatem eius Q | capacem] post esse YQ capacitatem ASVB | participem] particularem VN² praem. et YOQ praem. vel N² | in om. YQ 686-687 ad — potentia om. Z 687 quae] quod V | sonat] comp. Y | sonat in principium om. O | in] ibi Q 687-688 activum vel passivum] p. vel a. N²Q 689 adnot. Ad tertium O² | tertium] secundum Y | sit] est YOQ | liberum arbitrium] a. l. PVN 690 liberi arbitrii] libertatis Q 691 posse rep. ante loqui ZB² 692 peccare om. Z | et om. YOQ | peccatum] comp. O² peccandum AVN² | enim om. YOQ 694 difformis O 695 autem] [autem S om. VYOQ | absolute post nec YOQ | nec = YOQ edd. sed rell. 696 aliquis] alius B² | actum | add. eius B² | est om. Y 696-697 aliquod — eius om. S 697 pars] per se Q

T¹⁵³ Cf. Cf. supra n. 2. ¹⁵⁴ Cf. supra n. 3. ¹⁵⁵ Cf. supra n. 49. ¹⁵⁶ Cf. supra n. 42-45. ¹⁵⁷ Cf. supra n. 4. ¹⁵⁸ Cf. *ibid.*

Secundo modo dico quod illud quo 'potest peccare' includit duo, 82
 quorum alterum est 'posse', alterum 'deficere'. Et illud quo potest in
 700 illud, est eius 'posse', quod 'posse' est per se libertas arbitrii et po-
 tentia, — reliquum vero non est eius unde liberum arbitrium sed unde
 tale, scilicet defectivum¹⁵⁹: ita quod sicut 'in communi' liberum arbi-
 trarium est quo quis potest velle (et hoc, accipiendo ita 'in communi'
 sicut Anselmus accipit, sicut convenit Deo et beatis), ita liberum
 705 arbitrium 'hoc' — quod est peccabile, scilicet creatum (scilicet viato-
 ris) — est quo aliquis potest velle defectibiliter. Tamen, quantum ad
 aliquid, potest poni dissimile, quia ad 'absolute velle' tota entitas po-
 sitiva liberi arbitrii (et sola) est principium, — ad illam autem defor-
 mitatem in actu, nihil positivum in libero arbitrio est primo princi-
 710 pium.

Et tunc ad formam¹⁶⁰ dico quod dato quod sit ibi libertas arbitrii¹⁶¹, 83

APSVZBNYOQ(γμν)

698 dico om. O' | quo] quod V om. Y | peccari (!) Q 699 alterum?] aliud O et aliud est Q
 om. Y | deficere] definire YO' | quo] quod V 700 illud] add. quod PSVBN | est!] e. cum V | est
 eius posse om. ZYOQ | eius] cuius S | quod] add. cuius PZ | est?] post se A add. posse est P²ZOQ |
 per se] super Z' | libertatis YO 700-701 potentia rep. post est (701) Y 701 reliquum]
 praem. et V | vero] tamen A om. SVO | non] post eius AQ om. Y | est om. O' | arbitrium om. Q
 702 scilicet] id est A sed Y | communi] omni VO' | 702-703 libero arbitrio V 703 est]
 add. illud PZBN | velle] volle Q' | ita om. P²ZB 704 Anselmus] Augustinus O | accipit] ante
 Anselmus Q in corr. O² | sicut] scilicet ut Q | convenit om. Y 705 quod — scilicet] scil. Y scil.
 defectivum (cf. 702) O est unde tale (cf. 701-702) V | quod — creatum om. (¶ sign. Vacat N²)
 N²Q | est rep. ante hoc A' | peccabile] possibile P | scilicet¹ om. N | scilicet²] ante creatum O om. SY
 706 est om. S | aliquis] quis SV om. YOQ | defectibiliter] deficienter Q | Tamen] comp. Z 707 ad]
 quod est Q om. Y | velle] om. Q add. est O² | tota entitas] vera caritas (!) Y 707-708 positiva]
 passiva S 708 et sola] quae Q | principium] add. actus et aliud quo est principium Q | illam]
 istam PN | autem] etiam A om. YOQ 709 actu] add. quia illud Q | nihil] vel AP²YO' | in libe-
 ro om. Y | est ante in² Q | primo om. YO 709-711 primo — Et om. Q 711 formam] add. il-
 lam V | dico quod om. YO | datam Y | sit ibi] i. s. VQ | libertas arbitrii] liberum arbitrium Q

F 704 ANSELMUS, *De libertate arb.* c. 1 (ed. SCHMITT I 207-208; PL 158, 489-490): «Libertatem arbitrii non puto esse potentiam peccandi et non peccandi. Quippe si haec eius esset definitio, nec Deus nec angeli (qui peccare nequeunt) liberum haberent arbitrium... Quamvis differat liberum arbitrium hominum a libero arbitrio Dei et angelorum bonorum, definitio tamen huius libertatis in utrisque secundum hoc nomen eadem debet esse. Licet enim animal differat ab animali, sive substantialiter sive accidentaliter, definitio tamen secundum nomen 'animalis' omnibus animalibus est eadem».

T ¹⁵⁹ Cf. ANSELMUS, *De libertate arb.* c. 2 (ed. SCHMITT I 210; PL 158, 492): «Peccavit autem per liberum arbitrium suum quod erat liberum; sed non per hoc unde liberum erat, id est per potestatem qua poterat non peccare..., sed per potestatem quam habebat peccandi». ¹⁶⁰ scil. argumenti (n. 4). ¹⁶¹ Cf. supra n. 79.

non sequitur nisi quod est potentia qua potest in actum positivum, qui 'actus' est a potentia unde positiva, – et per consequens, unde¹⁶² ad ipsum est liberum arbitrium, non est peccatum; tamen ex defectu concomitante ipsum actum, potest esse peccatum.

- 84 Potest tamen concedi totum argumentum¹⁶³, scilicet quod ipsi ha-
bent potentiam non peccandi, quia habent potentiam quae non est
formaliter peccatum, – licet non habeant potentiam non peccandi,
hoc est 'non esse in peccato'. Quomodo peccator dicitur esse in pec-
cato postquam transivit actus quem commisit^h, et 'privatus gratia'⁷²⁰
remanet reatus (usque scilicet ad poenitentiam de peccato commis-
so), hoc modo non possunt ex se non peccare, id est 'non esse in
peccato'; neque oportet liberum arbitrium esse potentiam ad non
peccandum, hoc est ad non esse in peccato.
- 85 Et si arguas secundum Anselmum quod 'liberum arbitrium⁷²⁵
est potestas servandi rectitudinem propter se', igitur ex ipsa, habens
eam, potest servare rectitudinem et ita non esse in peccato, – re-

^h Sequitur adnotatio interpolata: de quo dicetur in IV^{13*}.

36*

APSVZBNYOQ(γμν)

712 sequitur] *praem.* tamen Q *add.* tamen V | nisi quod est] q. ibi e. V q. sit n. Q
713 qui — positiva] qui (*add.* est O²) actus positivus unde positivus (u. p. om. Y) YO unde positi-
vus est Q not. alius liber: est a potentia et positivus unde positivus A¹ | potentia *rep.* post positiva
A | unde positiva = ASV et positivus unde positivus PZBN positiva unde positivus *edd.* | unde² |
bene Y 715 ipsum actum] illum a. Y a. illum Q not. vel: ipsum arbitrium A 716 Posset
SYOQ | totum] *spat. vac.* Y | scilicet quod] q. sc. VN 716-717 habent] *praem.* bene Y *add.* be-
ne Q 717-718 quia — peccandi om. YQ 717 quae] quod Q* | non² *rep.* ante habent Z*
718 non¹] enim P*N* | non² om. N* 719 Quomodo] Quoniam P²Z Ergo Y *add.* etiam A
719-720 Quomodo — peccato om. O² 719 peccator] peccatum Z 720 commisit] amiserit
A remansit (!) Y | et privatus gratia = ASV *edd.* et tamen p. g. PZBN [om. (¶ sign. Vacat)
N²] quia N²Q 721 remanet] removet (!) A | scilicet] ante remanet Q ante usque O
722 non¹ om. P* | possunt] post (!) Y | ex se om. Q | non² *rep.* B 723 neque] *rescr.* P² nec
OQ | arbitrium] *add.* semper V² | ad om. YOQ 725 Et om. Y | arguat Y | secundum Ansel-
mum = AN²YQ *edd.* s. Augustinum O [post arbitrium N²O post est (726) Y] | quod] quia ante se-
cundum Q om. YO 726-727 propter — rectitudinem om. PY | ex — potest] habens ipsam,
potest ex se Q 727 eam om. O | esse] est AS

36* de — IV = PZBN | dicetur] *comp.* Z dicitur B

F 725-726 ANSELMUS, *De libertate arb.* c. 3 (ed. SCHMITT I 212; PL 158, 494): «Ergo quoniam omnis libertas est potestas, illa libertas arbitrii est potestas servandi rectitudinem voluntatis propter ipsam rectitudinem» (haec definitio saepius occurrit).

T ¹⁶² scil. in quantum. ¹⁶³ Cf. supra n. 4.

¹⁴ Cf. DUNS SCOTUS, *Ordinatio* IV d. 14 q. 1 n. [3-7].

spondeo quod servare eam, cum inest, potest quis per liberum arbitrium (non aliter), et hoc modo exponit *Anselmus*.

730 Ad aliud¹⁶⁴ dico quod in agentibus mere naturalibus, cessantibus 86
omnibus impedimentis redditur ad dispositionem naturalem, non prohibente actione violenta; et ratio est, quia principium intrinsicum est necessarium respectu bonitatis naturalis (quantum est ex se), et ideo semper causat eam nisi vincatur per dominans. Hoc autem
735 modo non est voluntas causa respectu bonitatis in actu suo, sed tantum habet inclinationem quamdam naturalem 'quasi passivam' ad bonitatem in actu, quam licet posset dare actui, non tamen inclinatur – ad dandum eam – necessitate naturali, sicut grave ad descendendum deorsum.

740 Aliter posset dici quod peccatum est contra naturam, hoc est 87
contra illum actum qui natus est elici concorditer et conformiter inclinationi naturali; sed ex hoc non oportet quod contrarietur volun-

APSVZBNYOQ(γμν)

728 quod om. VYOQ | conservare V | inest] est N* | quis] aliquis P*VN 728-729 per liberum arbitrium] libero arbitrio V om. P* 729 exposuit Q 730 adnot. Ad quantum O² | dico om. O* 731 omnibus om. YOQ | redditur O 731-732 non — actione] de potentia O* om. Y 732 est om. Q | principium rep. post necessarium (733) N²YO 733 est necessarium] n. e. O* | respectu — naturalis post se Q | est² om. Y 734 causat eam] e. c. Q | autem] post modo (735) V om. YOQ 735 est] add. exemplar Y add. causa (om. V¹) dominans vel (v. om. V¹) V | respectu] om. V add. suae A | respectu bonitatis om. P*N² 735-736 tantum] post habet (736) BQ om. Z | inclinationem quamdam] q. i. Q | passivam] positivam (ante quasi V) APVZBN 737 posset] possit (post dare Y) YO | actui] alicui AV 738 eam] cum Y | sicut] sive N* 738-739 descensum PVNQ 740 Aliter] Alias Y Et al. A | est² om. N* 741 est] esset Y | concorditer et conformiter] conc. YO conf. Q 742-743 voluntati] add. naturali V

F 729 725-726 ANSELMUS, *De libertate arb.* c. 11-12 (ed. SCHMITT I 223-224; PL 158, 503-504): «Si bene discernas, quando non habet praefatam rectitudinem, sine repugnantia et servus est et liber. Numquam enim est eius potestatis rectitudinem capere cum non habet, sed semper eius est potestatis servare cum habet... Semper enim naturaliter liber est ad servandum rectitudinem si eam habet, etiam quando 'quam servet' non habet... Potestatem autem servandi rectitudinem semper habet, et cum rectitudinem habet et cum non habet; ideo semper est liber... Sicut enim, etiam quando sol abest, habemus in nobis visum quo illum videmus cum adest, – sic etiam, quando rectitudo voluntatis nobis deest, habemus tamen in nobis aptitudinem intelligendi et volendi, qua eam possumus servare propter se cum eam habemus. Et sicut quando in nobis nihil deest ad videndum solem nisi praesentia eius, tunc solummodo non habemus illam potestatem quam nobis facit eius praesentia, – sic tantummodo quando rectitudo illa nobis deest, tunc habemus illam impotentiam quam facit nobis eius absentia».

T ¹⁶⁴ scil. ad sextum, supra n. 7.

tati secundum se, sicut non oportet 'illud quod contrariatur effectui vel accidenti' contrariari causae vel subiecto, maxime quando talis causa non est causa naturalis effectus sed libera.

745

- 88 Ad aliud¹⁶⁵ – de simili¹⁶⁶ – dico quod licet illud concludat contra illos qui dicunt intellectum esse sufficiens motivum voluntatis¹⁶⁷, quia oporteret eos dicere intellectum primi angeli¹⁶⁸ nullum principium practicum recte concipere (quia si recte conciperet, moveret voluntatem conformiter sibi, et ita recte), tamen credo hoc¹⁶⁹ esse falsum, quia sicut prima speculabilia sunt vera ex terminis, sic et prima principia operabilia, – et per consequens, intellectus qui potest concipere quiditatem terminorum primi principii practici et illos componere, habet sufficiens motivum et 'per modum naturae' movens ad assentiendum illi principio; igitur per voluntatem, cuius actus est posterior, non potest impediri, – vel saltem non fertur in contrarium.
- 89 Quomodo autem hoc sit verum quod dicitur III *Ethicorum*, quod 'omnis malus, ignorans'¹⁷⁰, habet alias tractari¹⁷¹.
- 90 Potest tamen dici ad argumentum quod 'simile'¹⁷² nihil valet, quia intellectus potest cogi ad assentiendum, ita quod non potest esse ita

[27]

750

755

760

APSVZB NYOQ(γμν)

743 oportet] *add.* quod N²YO²Q | contrariatur in *corr.* O² 743-744 effectui vel accidenti] a. vel e. YOQ 744 contrariari] contrarietur N²YQ | causae vel subiecto] s. vel c. ZBO ipsi s. vel c. Y | maximo S | talis] *post* causa¹ (745) A om. B 745 causa naturalis = AYOQ *edd.* n. c. VN² n. N² *rell.* 746 *adnot.* Ad illud de simili O² | ¶ *adnot.* Hic est ordo praeposterus in respondendo, quia argumentum 'de simili' praecedit 'de violento' N² | aliud] illud Q | concludat] concludit A concluderet SYOQ 747 sufficiens motivum] m. s. YO | quia] quod P²ZY 748 oportet N 749 concipere] c. vel dicere A | quia] quod Z alioquin YO 749-750 voluntate V 750 conformiter ante voluntatem (749-750) N² | credo] *post* hoc YO dico V | hoc esse] quod h. est A | esse om. P² 751 prima] *add.* principia VQ | speculativa V | vera] nota O | sic] sicut S ita AYOQ | et om. ZB 751-752 principia om. YOQ 752 operabilia] operativa vel o. PN *not.* vel: ita et prima vera operabilia A 753 quiditates VYOQ | illas VO²(in *corr.*) 754 habet] habens Z id est habens B | motivum] movens V | movens om. N² 755-756 posterior in *corr.* P² 756 fertur] ferri YOQ | contrariis O² 757 hoc sit verum] h. v. s. Y sit v. illud Q v. s. illud O | quod dicitur om. Q | quod¹ — *Ethicorum* om. YO | quod²] quia B 758 malus] *add.* est N²O²Q | alias] ante habet Y *post* tractari Q 759 tamen dici] d. t. A | ad argumentum om. Y 760 intellectio Y | assentiendum om. Y | ita² om. B²

T ¹⁶⁵ scil. ad quartum, supra n. 5. – Inversionem responsionum ad argumenta, hic a Duns Scoto factam, merito animadvertit recentior corrector codicis N (cf. apparatus lect. var.).
¹⁶⁶ scil. de intellectu et voluntate («nullus intellectus... ultimum finem», n. 5). ¹⁶⁷ Cf. supra n. 9 et n. 19. ¹⁶⁸ scil. Luciferi; cf. LOMBARDUS, *Sent.* II d. 6 c. 1 (SB IV 354-355). ¹⁶⁹ scil. «intellectum primi angeli nullum principium practicum recte concipere». ¹⁷⁰ Cf. supra n. 5. ¹⁷¹ Cf. DUNS SCOTUS, *Ordinatio* III d. 36 q. un. n. [11-14]. ¹⁷² Cf. supra nota 166.

caecus quin – apprehendens aliquos terminos ex evidentia terminorum – potest concipere veritatem complexionis compositae ex eis. Voluntas autem non cogitur ex bonitate obiecti; ideo potest esse ita aversa quod quantumcumque bonum sibi ostensum non movet ipsam

765 ad amandum ipsum, saltem ordinate.

Ad aliud¹⁷³ dico quod habitu existente perfecto vel in summo 91 (quantum potest perfici in tali subiecto, vel secundum terminum sibi praefixum a divina sapientia), omnes actus sequentes nihil augment, sed tantum procederent ex habitu iam generato. Quemadmodum ac-

770 tus angeli boni non augment habitum caritatis eius, nec effective nec meritorie (quia ille est in termino vel secundum naturam habitus, vel secundum capacitatem subiecti, vel saltem secundum terminum sibi praefixum a Deo), sed omnes illi actus procedunt ex plenitudine illius habitus sic perfecti, – similiter in proposito, perfectio illius habitus est

775 in termino secundum regulam divinae sapientiae, quae non permittit eos crescere in malitia intensive, et ideo actus sequentes tantum se habent sicut effectus habitus mali et non sicut causae agentes.

[28] Per idem ad illud de poena¹⁷⁴, quia sicut praemium substantiale in 92 primo instanti quo quis angelus est beatus, est determinatum (nec ex

780 tunc crescit, quia actus boni qui sequuntur, non sunt meritorii licet sint boni), sic etiam in angelo damnato¹⁷⁵ in primo instanti suae dam-

APSVZBNYOQ(γμν)

761 apprehendens aliquos] a (et sequitur parvum spat. vac.) Y propter al. O | aliquos] alios B | evidentia] veritate OQ unitate Y 761-762 terminorum] eorum SVYOQ 762 potest — compositae] consentiat veritati principii (p.) principalius Y add. compositi Q) YOQ | complexionis] opinionis B | eis] add. et assentire ei N² 763 autem om. YO* | ideo] igitur Q | esse ita] i. e. S 764 bonum om. Y | sibi om. P²(post ostensum)N² | ipsam] ipsum AYO² 765 ipsum om. Y | saltem om. A | deordinate (!) Y 766 adnot. Ad quintum O² | perfecte AO | vel om. AV 767 quantum] in q. Y | potest perfici] perf. pot. Q | tali subiecto] s. t. PN | vel in corr. B 768 divina sapientia] s. d. YO | nihil] in corr. O² vel A | augment] augerent AB augeret (!) S 769 procederent] ante tantum A procedunt YOQ | habitu post generato PVZBN | generante A 770 augment] auget V augere Y | eius] in eo YOQ | nec² om. Z 771 ille] iste AY | terminof] fine Y | vel²] add. etiam Y 772 terminum om. Z | sibi om. V 773 sed] si P* | illius] ipsius YO 774 sic perfecti om. Z | similiter] ita YOQ | perfectio] profectus A om. YO | illius] post est O istius (post habitus² Y) ZBYQ 775 regulam] illam (!) Q 776 in malitia om. V | actus sequentes] s. a. Q 777 habent] add. quasi YO | habitus mali] m. h. Y | et om. YO | agentis V 778 illud] aliud YOQ | poena] potentia AB*Y | quia] quod Z 779 quis] aliquis ANQ | est beatus om. Y 780 consequuntur PZBN 781 sic] sicut VN* ita YOQ | in¹ om. AYOQ | angelo damnato] d. a. Q angeli damnati A 781-782 damnationis] determinationis V¹

T ¹⁷³ scil. ad quintum, supra n. 6. ¹⁷⁴ Cf. ibid. ¹⁷⁵ subintellige: praemium substantiale quod meruit, videlicet 'punitio substantialis'.

nationis determinatur ad certam poenam, quae non crescit intensive. Nec tamen erunt mali eius actus quos elicit impuniti, sicut nec angeli boni actus boni¹⁷⁶ erunt irremunerati: illi quidem boni angeli boni actus includuntur in primo actu, quia procedunt ex perfectione actus beatifici, – sed quantum ad accidentale praemium quod possunt habere, quilibet actus est sibi praemium; ita etiam isti mali actus, quos elicit damnatus, includuntur in prima poena sibi certitudinaliter determinata, – et quilibet, sicut potest habere poenam accidentalem et propriam, habet se ipsum pro poena ('Iussisti Domine' – dicit Augustinus libro *Confessionum* – 'et ita est, ut sit sibi poena omnis peccator'). Potissima enim et maxima poena est privatio maximi boni, qualis est formaliter in actu malo malitia culpae¹⁷⁷, avertente a Deo. Crescet ergo poena eorum in infinitum extensive, sicut et malitia, – et neutrum intensive¹⁷⁸.

93 Et si obicis quod secundum malum est actus demeritorius, igitur

APSVZBNYOQ(γμν)

782 determinatur] determinantur A est determinata Q | ad certam poenam] certa poena OQ poena certa Y | certam] eam V | intensius A 783 tamen] tunc AVZBN | erunt] post elicit Q erant Y | actus] ante eius NYOQ om. B | quos] quod (!) S 783-784 angeli boni actus boni] an. b. b. ac. ZB b. an. b. ac. A ac. b. an. b. Q b. ac. b. an. O b. ac. an. Y 784 erunt om. YO | irremunerati] utenti (!) Y | boni angeli om. YOQ 784-785 boni actus] a. b. A 785 actu] ante primo Y om. O | actus] habitus Q 786 sed] in YO² om. O' | accidentale] artificiale Q 787 est — actus² om. B² | sibi praemium] p. s. O | etiam] et Q vel B² | isti] illi Q om. A 788 includuntur om. Y 788-789 prima — determinata] poena YO² 788 prima] post poena BO² | certitudinaliter] ante sibi Q certa et c. PN om. O² 788-789 determinata] assignata N² 789 poenam] potentiam V 790 habet se ipsum] sic se i. h. PN praem. sic V | poena] add. quia O | Iussisti] in corr. O² add. enim P² | Domine in corr. O² | Domine dicit] D. inquit Y inquit D. Q praem. inquit (!) VB 791 libro] praem. in AZB om. Q | Confessionum] sequitur parvum spat. vac. Q | ut om. V² | omnis om. Y 792 enim] autem V 792-793 privatio maximi boni] privari maximo bono vel p. m. b. PN 792 maximi] mali (!) S 793 avertente] comp. SVO om. Y 794 Crescet] post ergo Y Cresceret Z | in infinitum] ante poena PN om. Y | extensive] intensive Y 794-795 sicut — intensive om. A 794 et om. O 795 et] sed V 796 obicis] obicias YO obicitur VQ obiciatur PN | secundum om. P²

F 790-792 AUGUST., *Confess.* I c. 12 n. 19 (CCL 27, 11; PL 32, 670): «Iussisti enim, et sic est, ut poena sua sibi sit omnis inordinatus animus». 796-797 BONAV., *Sent.* II d. 7 pars 1 a. 1 q. 3 in corp. (II 182ab): «Sed quia durum videtur dicere quod diaboli malitia non intendatur..., et iterum irrationabile videtur quod ita crescat... sicut in pure viatore..., ideo est tertius modus dicendi, quod in diabolo crescat malitia voluntatis quantum ad vim administrativam, qua

T ¹⁷⁶ id est: 'boni actus angeli boni'. ¹⁷⁷ id est: 'malitia culpae in actu malo'. ¹⁷⁸ Cf. THOMAS, *Sent.* II d. 7 q. 1 a. 2 ad 5 (ed. Parmen. VI 447a); RICHARDUS DE MEDIAS., *Sent.* II d. 7 princ. 2 q. 2 ad 2-3 (II f. 31ra).

tur correspondet sibi propria poena, – respondeo: etsi¹⁷⁹ concedi possit esse culpa, non tamen proprie demeritorie (quia non elicitur a viatore, cuius solius est mereri et demereri), qui¹⁸⁰ magis proprie potest dici
 800 actus damnatorius sive damnati; sicut ex alia parte, actus beati licet sit acceptabilis Deo, non tamen proprie est meritorius, sed magis ‘beatificus’ vel actus beati, vel ex beatitudine procedens.

APSVZBNYOQ(γμυ)

797 proprie O | poena om. Y | etsi] si O* 799 solius] add. proprium Y | mereri et om. Y | qui] quae A quia S* tamen (post magis Q) N²Q | proprie post dici O | dici] add. esse SZB
 800 damnatorius] damnativus O damnatus Y damnationis Q | sive damnati om. Y | damnato P* | alia] aliqua A 800-801 licet sit] sic Y 801 est] ante tamen Q ante proprie O om. Y | magis] add. actus N²YO om. VZ 802 actus ante beatificus Q | beati] beatificabilis in corr. O² | vel² om. YO | post procedens introducuntur in cod. V tres quaestiones ex Guil. de Alnwick Add. magnae II d. 7 q. 1-3, scilicet: Iterum quaero utrum angelus malus possit poenitere; iuxta hoc quaeritur utrum angelus malus maneat continue sub peccato; iuxta hoc quaeritur utrum angeli mali possint aliquid boni velle; ¶ text sign. De Lectura V¹ Ista quaestiones tres non scribas V¹

convertitur ad hominem, sed non quantum ad vim contemplativam, qua est simpliciter et necessario aversus a Deo... Ad crementum enim voluntatis malae sive demeriti..., requiritur... status merendi vel demerendi; diabolus autem est in statu demerendi quantum ad vim administrativam..., et ideo crescit et demeritum et peccatum»; arg. 3 (II 181a): «Item, diabolo debetur maior poena nunc, quam quando cecidit».

T ¹⁷⁹ supple: secundum malum (scil. accidentale, ex dictis n. 92). ¹⁸⁰ scil. actus malus secundus seu accidentalis.